

ÖRÖKSÉG

2008. MÁJUS
XII. ÉVFOLYAM
5. SZÁM

M Ű E M L É K ■ R É G É S Z E T ■ M Ű T Á R G Y

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL TÁJÉKOZTATÓ FOLYÓIRATA ■ WWW.KOH.HU

TARTALOM

JEGYZET

Lehet-e örökség a Nagyszederfa? /Nagy Zoltán 2

KÖZÉP-EUROPAI PANORÁMA

Közép-európai örökség – Európai örökség
Az igazán a régi az egyetemes...

Interjú Marosi Ernővel /Nagy Zoltán 3

Nemzetépítés és kulturális örökség

/Sonkoly Gábor 4

Kereskedelem és művészi kapcsolatok

/Gyalóky Zoltán 6

Ismét lesz épített örökség-felújító
és szakképző program Bonchidán /Hegedűs Csilla 7

KÁRPÁT- MEDENCEI PANORÁMA

Műemlékek gondozása Kárpátalján /Káldi Gyula ... 8

A reneszánsztól a virágos reneszánszig

/Balassa M. Iván 9

Colligite fragmenta! /Várallyay Réka 11

A partiumi Bihar megye műemlékei /Virág Zsolt ... 12

FIGYELŐ

25 éves a Budapesti Városvédő Egyesület 14

Gyermekrajz kiállítás a BTM-ben 14

Megújuló műemlékek az MNG terveiről 15

VILÁGNAP

Elismerések és kitüntetések 17

ICOMOS-díjak 2008 18

MAGYAR TÜKÖR

Nekrológ öt képben /Balázsik Tamás 19

Ki mit tud róla? /az olvasó rovata 20

Kassai történetek 4 /Éri István rovata 21

Éremkincslelet Paks határában /Belényesi Károly .. 23

Szili Katalin látogatása az MNG kastélyaiban 23

Soproni hegység – Károly-kilátó

/Nagy Levente rovata 24

Régészeti felügyelők értekezlete Tengelicen

/Hajdú Ádám 26

PRO MEMORIA 27

Foto: Rúhl Gizella

Lehet-e örökség a Nagyszederfa?

Már hogyan lehetne.

Csak éppen hozzá kell képzelnünk a Lázár Evin teremtette tündérvilágot, azt a Rácpápusztát, amelyet juharral, gazzal, búzavetéssel benőtt, eltemetett a történelem és az idő. Képzelnünk mellé még a Sárszentlőrincről Pálfa felé vezető akác- és gledicsiafákkal szegélyezett utat is,

ahonnan a Sió felé kitárulkozó tájon lélekben egészen a Dunán túlra, a Petőfit idáig röptető Kiskunság felé is elláthatunk. Itt áll a ki tudja, hány esztendő, évtizedet, vagy tán még századot is megért Nagyszederfa, a szelíden egymásba ölelkező tolnai dombok egyikén, a valamikori uradalmi puszták világának egyre gyorsabban fogyó jelképeként. Félig kiszáradt, görcsökbe öregedett fa ez. Mellőle eltűntek a cselédházak, elbontották az istállókat és műhelyeket, nyoma sincs már a göréknak és magtárnak. Csak a föld maradt. A Nagyszederfa azonban még áll. A sárszentlőrinci önkormányzat úgy döntött tavaly, hogy megemlékezésül rendbe hozza a fa környékét, s ott alakul meg majd az író születésnapján a Lázár Ervin Baráti Kör és minden évben ott (is) találkoznak az író barátai. Ez történt most, május 4-én. (Mindehhez, csak úgy mellékesen, színvonalas képzőművészeti kiállítást is rendeztek a faluban élő vagy a faluhoz és az íróhoz kötődő művészek alkotásaiból és két napon át tartó programot állítottak össze.)

Örökségvédelem? - Az. A szellemi, lelki örökség védelme. A hagyományé.

Közép-európai örökség – Európai örökség

– interjú dr. Marosi Ernővel

■ NAGY ZOLTÁN

EZZEL A CÍMMEL TÖBBNAPOS, JÓL SZERVEZETT ÉS ELŐKÉSZÍTETT KONFERENCIÁT RENDEZETT A TELEKI LÁSZLÓ ALAPÍTVÁNY – A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL, A KRAKKÓI NEMZETKÖZI KULTURÁLIS KÖZPONT, A KOMÁROMI PALATINUS POLGÁRI TÁRSULÁS ÉS AZ MTA KUTATÁSSZERVEZÉSI INTÉZETÉNEK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL. A TÖBB KÖZÉP-EURÓPAI ÁLLAMBÓL ÉRKEZETT ELŐADÓK SOK OLDALRÚT MEGKÖZELÍTVE, SZÉLES KÖRŰEN FOGALMAZTÁK MEG – A TANÁCSKOZÁS CÍMÉUL VÁLASZTOTT –, AZ ÉPÍTETT ÉS SZELLEMI, ILLETŐLEG TÁRGYI ÖRÖKSÉG FOGALMÁRÓL – KIFEJTETT ÁLLÁSPONTJAIKAT. (KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBAN FOLYAMATOSAN KÖZÖLJÜK AZ EGYES ELŐADÁSOK RÖVIDÍTETT, SZERKESZTETT VÁLTOZATAIT.) AZ ELSŐ NAPON A DELEGÁCIÓK KÖSZÖNTÉSE ÉS PROGRAMADÓ NYILATKOZATA UTÁN DR. MAROSI ERNŐ AKADÉMIKUS A MŰVÉSZETFÖLDRAJZ JELENTŐSÉGÉRŐL TARTOTT ELŐADÁST.

Az igazán régi az egyetemes...

ÖRÖKSÉG: *Miért fontos a művészeti földrajz, mit takar ez a fogalom és mi a célja?*

– Azért hoztam szóba, mert jó tudni bizonyos térbeli alapfogalmakat, amikor területeket fedő jelenségekről vagy törekvésekről van szó, mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, hogy ezekben a területekben mi a történelmileg vagy érzékelhetően közös, és másodsorban azt, hogy ezeket a területeket mekkoráknak képzeljük el. Ebben a régióban a történelem során a határok többször változtak. Az államalakulatoknak kétféle szerepe lehet, az egyik az a természetes törekvés, hogy az állam szeretné egységesnek látni a maga kultúráját, a másik az, hogy a sokféleséget lássuk meg ezekben a területekben. Mi szeretjük a tizenkilencedik századi magyar államiség egységét feltételezni. Történelmileg ez sem áll, történelmileg nagy különbségek vannak az egyes magyar területek között. Nehéz például a Dunántúlt, a maga sokszínűségében Erdélyt, vagy akár a Felvidéket egységes művészeti fogalomnak elképzelni. (Ez utóbbira ma éppen Szlovákia tesz kísérletet.) Jogos ezeknek a részben helyi, részben nem csak a földrajzból következő történelmi adottságoknak a figyelembevétele.

ÖRÖKSÉG: *Meghatározhatók-e minimális területi egységek?*

– Talán legegyszerűbb, amit ez a tanácskozás is célul tűzött ki: Közép-Európa vagy annak keleti részének meghatározása. Ezt a Szovjetunió idejében egyszerűen csak Kelet-Európának mondtuk, ma posztkommunista szférának. Úgy gondolom, ennek a durva megközelítésnek nincs értelme, bár bizonyos sorsközösséget is kifejezhet. Ma inkább közép-nagy területekkel dolgozunk. Kiváló példát hozott erre Kovács András amikor rámutatott, hogy a 17. századi erdélyi művészetben nem valami féle betokosodott reneszánsz utóélet jelentkezik, hanem modern magyar impulzusok, egy kulturális régióba fogva a Felvidéket: Lőcsét, Sárospatakat és Gyulafehérvárt, Kolozsvárt és Nagyváradot. Már akkor is átmegy a 17. századi politikai határokon.

ÖRÖKSÉG: *Vannak-e, s ha igen, melyek a meghatározó elemei egy táj művészeti egységének?*

– Ezt könnyebb érezni, mint kimutatni. Ez szellemi tényező, ezt érezni és átélni lehet. Nehezen formalizálható dolgok, bizonyos jegyeket kivethetünk a térképre, de ezek így mechanikusak, túl-

ságosan tipizáltak s nem biztos, hogy a lényegre érintik. A művészeti földrajz legfontosabb tanulsága, hogy nem a jelenkori államoknak a területéről, nem jelenkori közigazgatás osztásából kell kiindulni, hanem azokból a természetes összefüggésekből, amelyek történeti jellegűek és részben a természeti

földrajz által meghatározott kapcsolatok. A művészeti földrajz legfontosabb tanulsága az lehet, hogy gondolkozzunk olyan régiókban, amelyek a határokat segítenek átszellemíteni.

ÖRÖKSÉG: *Nem nyújthat-e némi támpontot ehhez a népművészet?*

– A népművészet kora a tizenkilencedik század, s ennek a népiségre, a nemzetiiségre vonatkoztatása segített tisztázni a nemzeti sajátosságokat, a nemzetnek önmagához való viszonyát. A tizenkilencedik század nagy felfedezése, hogy megpróbálják a népművészetet, a paraszti művészetet valamiféle archaikus, ősi kifejezőmód jeleként értelmezni. Ezt a tizenkilencedik század művészeti tudata így érzi. Ők ott találják meg az anyagformálás elemi eljárásait. A Gottfried Semper által nyilvántartott négyfajta ősi művészethez mennek vissza: a textil- és a keramikumművészethez, a tektonikához, az ácsmesterséghez, illetve a kőből való építéshez, a sztereotómiához. Elképzelhetjük azokat a vidékeket, ahol ezek a nyersanyagok az uralkodók: kőben gazdag vidéken a sztereotómi

a meghatározó, erdős vidéken a tektonika, az alföldi vidékeken, ahol bőven áll rendelkezésre sár, ott az agyagművészet és agyagból való építés a jellemző. A lényeges azonban az, hogy az ősit, a paraszti a primitivitással próbáljuk meg azonosítani. Ez nem csak a művészettörténetre jellemző, ez a népművészet kultuszának kiindulópontja is. A tizenkilencedik században felgyűjtött és a huszadik században ismertté lett dallamkincset, az ősi pentaton dallamokat így tekinti igen ősi eredetűnek Bartók és Kodály, s ugyanez igaz az ösköltészetre is.

ÖRÖKSÉG: *Így felosztható-e régiókra Európa vagy akár ez a térség?*

– Ez hamis megközelítés lenne, mert ez valamennyi itt élő, működő nép életére érvényes. Tudomásul kell venni, hogy ez multietnikus terület, az örökségen többfajta nemzeti kultúra osztozik. A hamis ebben a tizenkilencedik századi szemléletben az, hogy nem általában az emberiség és a művészeti kultúra

Fotó: Váradi Levente

„...az örökségen többfajta nemzeti kultúra osztozik.”

genezisést keresték, hanem a nemzeti művészetét. A művészeti nemzeti kötöttsége az a tizenharmadik századtól kezdődő nemzeti ébredés gondolata. Ez utólagos dolog. Az igazán régi az egyetemes emberi.

ÖRÖKSÉG: *Van-e ennek a konferenciának valami olyan általánosítható üzenete, amelyet az itt levőkön keresztül Közép-Európa művészeti tudományos közléte hasznosíthat?*

- Az én megfogalmazásomban az, hogy itt mindenkinek joga van az emléanyagot úgy értelmezni, ahogyan ezt tudományos hagyományai és lelkiismerete megengedi. Egy alól azonban nem lehet

felmentés: ezeket az emlékeket meg kell őrizni. Nemcsak nekünk van felelősségünk, mondjuk az erdélyi emlékekért, hanem annak is, akik ma ezeknek, hogy úgy mondjam, telekkönyvi tulajdonosai. Ha ezt keresztül tudjuk vinni, akkor jelentős dolog történt. Én egy kicsit szomorúan szemlélem, hogy ma sokkal nagyobb a felelősségtudatunk az erdélyi emlékekért - ahol a felelősséget a román államra háríthatjuk -, mint a saját emlékeinkért. Pedig azokért egyértelműen mi vagyunk felelősek. Ami jelenleg műemlékpusztításban Budapesten történik, azért már régen Strassbourgba rohannánk, ha az Romániában történne. ■

Nemzetépítés és kulturális örökség

■ SONKOLY GÁBOR

A nemzeti hagyomány átértelmezése

A nemzetépítés fogalma a nacionalizmus kutatásának felindulásával terjedt el a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveitől kezdve. A nacionalizmus kutatását többek között az is magával vonta, hogy a nemzet fogalma jelentősen megváltozott a hatvanas évektől kezdve, és sokan úgy vélték, hogy a hagyományos nemzeti tudományoknál (történelem, néprajz, nyelvtudomány, földrajz) ezt a változást jobban meg tudják ragadni azok a később kialakult tudományágak (antropológia, politológia, szociológia), amelyek nem közvetlenül vettek részt a nemzeti identitás-ismérvék 19. századi megkonstruálásában. Sőt új diszciplína, a nacionalizmus-kutatás megszületésének tanúi lehetünk a század utolsó évtizedeiben. Abban a korszakban, amikor a kulturális örökség fogalma is látványos intézményesüléssel megy át.

A nemzeti múlt leírásának sokáig privilegizált szereplői két nagy riválissal találják magukat szemben: a nacionalizmus kutatóval és a kulturális örökség szakértővel. Mindkét tudományág köré tanszékek, folyóiratok és egyéb tudományos fórumok szerveződnek, tehát önálló tudományként kezelendők. Míg a nacionalizmus-kutatás tárgya viszonylag egyértelműen meghatározó, addig a kulturális örökség definíciója számos problémát vet fel. A fogalom kritikai megragadásának nehézségei ellenére a kulturális örökség teoretikusai abban egyetértenek a fogalommal kapcsolatban, hogy

- abban a különböző időszakokhoz, a múlthoz, jelenhez, jövőhöz való kapcsolatunk átértékelődése ölt testet;
- kialakulását egy jóval szélesebb társadalmi részvétel jellemzi, mint a korábbi múlthoz és kultúrához kapcsolódó fogalmakét;
- szédületes sikerrel intézményesül, amit a bevett szaktudományok megkésve, értetlenkedve követnek.

A nemzeti örökség

A nemzeti örökség egy családi vagy klasszikus közösség¹ örökölt javainak - és az azok által hordozott identitásképző jogoknak és köteleességeknek - az átruházását jelenti egy elképzelt közösségre, ami esetünkben a nemzet. Ez az átruházás lehet önkéntes (például a magyar nemesség 19. századi kulturális intézményteremtései), ám általában olyan erőszakos események során megy végbe, mint a polgári forradalmak. Általában az átruházásnak a módozatai már utalnak arra, hogy a különböző társadalmi

csoportok hogyan értelmezik a modern nemzet fogalmát, illetve annak a rendi fogalomkészlethez való viszonyát, valamint arra, hogy kit tartanak a modern nemzetépítés autentikus forrásának. Az erőszakos átadásoknak nemzetenként eltérő áldozataik lehetnek, az egyházi javak - eltérő intenzitású - nemzetesítése azonban általánosnak mondható, és ennek során a klasszikus vallási közösségek kontinuitás-felfogása is hitelét veszti. Az így fenyegető véletlenszerűség alternatívájával szemben gyorsan megfogalmazódik a nemzeti determinizmus és konstruált kontinuitás, amely a frissen szerzett örökségi javak halmazának fokozatos értelmezésével, birtokbavételével igazolja magát.

A 20. század közepéig a nemzet elképzelt közösségéhez való tartozást a "szellem" (a hagyományos intézmények, a föld, a klíma) vagy a "karakter" (az egyént nemzeti hovatartozása által determináló testi, szellemi és lelki jegyei) határozta meg. Ezekre a felfogásokra aztán ideológiai, politikai nézetek épültek, amelyek az intézményi vagy faji örökséghez képest csak másodlagos szerepet szántak a kulturális javak összességét jelentő örökségnek.

E kétfajta nemzet-felfogás eróziója a második világháborút követően ment végbe Nyugaton, magával vonva a determinista nemzetfelfogáson alapuló ideológiák hitelvesztését. Ehhez kapcsolódóan - főleg a hatvanas-hetvenes évek fordulójától kezdve - a determinista tudományfelfogás normaszerepe is erőteljesen megkérdőjeleződött, ami a nemzeti szaktudományok napjainkig tartó újraértelmezését eredményezte.

A nemzeti örökség értelmezése tehát a nemzeti tudományok és a nemzetfelfogás jelentős változásaival együtt alapvetően megváltozott. Ennek a változásnak a nyomon követésére tesz kísérletet a Pierre Nora-féle emlékhely-történet², amely kijelöli azokat a pontokat a nemzeti emlékezetben, amelyeken keresztül megragadhatók a nemzeti identitásban bekövetkezett változások. Ezen pontok/helyek több szempontból csoportosíthatók, hierarchizálhatók. Amennyiben elfogadjuk a kulturális örökség nemzeti genezisést, adódik, hogy annak történetét ezen helyek elemzésén keresztül tegyük meg. A nemzeti közösség jelenkori újraértelmezése a már említett okok miatt, valamint a nyugati nemzetekben a 20. század második felében végbement belső etnikai arányváltozások következtében ahhoz a kulturális örökséghez kapcsolódik, ami nem kizárja a rivális közösségek tagjait a közös eredetből és múltból, hanem univerzalizálni próbálja a partikulárisat. Ebből a szempontból nyernek különleges jelentőséget például a *világörökségi helyszínné emelt nemzeti emlékhelyek*, mivel az ezzel járó folyamat épp a nemzet- és közösség-inter-

¹ Anderson, Benedict: *Elképzelt közösségek*, L'Harmattan, Budapest, 2006: 25-30.
² Nora, Pierre (ed.): *Les lieux de mémoire*, I-III., Quarto Gallimard, Paris, 1997.

pretációkban bekövetkező azon változásokat domborítja ki, amelyek a történelemnek a kulturális örökség-paradigma szempontjából való felhasználást mutatja be.

A világörökség

A világörökség a kulturális örökség paradigma egyetemes szintű intézményesülése. A világörökség létrehozásáról szóló viták központi eleme az univerzalitás megfogalmazása volt. A *kulturális és természeti világörökség védelméről szóló egyezmény* 1972-es megfogalmazásával, valamint annak 2003-as a "szellemi örökségre" való kiterjesztésével a nemzetek részben átruházták a modern nemzetépítés hajnalán szerzett közösségi identitás-képző jogukat és kötelességüket egy nemzetközi szervezetre, és ezzel vállalták, hogy saját emlékhelyeik értelmezéseit is átalakítják az univerzalizmus igényének való megfelelés szerint. A felterjesztés ugyanakkor nemzeti kézben marad, akárcsak a kiválasztás. Igaz, ez utóbbi jelentős lobbitevékenységet igényel a tagállamok részéről, mivel a folyamatosan évi 20-30 helyszínnel bővülő világörökségi listára egyre nehezebb felkerülni.

A magyar helyszínek listáján – akárcsak más nemzetekén – nem nehéz felfedezni a szimbolikus nemzeti emlékhelyek alapformáit: a nemzeti fővárost (Budapest), a nemzet gyökerét jelentő falut (Hollókő), a nemzeti tájat (Hortobágy), a nemzet vallásos kegyhelyét (Pannonhalma), vagy a nemzeti föld emblematisz terméket adó vidéket (Tokaj). Érdemes tehát megvizsgálni, hogy az eredetileg a nemzeti reprezentáció regiszterébe tartozó emlékhelyek milyen indoklással szereznek maguknak egyetemes értéket, a helyszínek kortárs használatán keresztül pedig azt,

hogy az adott nemzet önreprezentációjában bekövetkezett változások hogyan tapinthatók ki a világörökségésítésen keresztül.

Nem csak a magyar tárgyi világörökségi lista nyolc helyszíne rajzolja ki könnyen felismerhetően a magyar nemzetépítés 19. századi territorializációját. Hasonló eredményre jutunk, ha a magyar listánál négyszer hosszabb francia listát hasonlítjuk össze a már említett Pierre Nora által szerkesztett *Lieux de mémoire* kötetekben felsorolt francia nemzeti emlékhelyekkel. A 32 helyszín közül mindössze egy természeti örökség, az sem a kontinensen, hanem Korzikán található. A francia identitás szempontjából döntő fontosságú középkor hét katedrálissal, hat kolostor(-hálózattal) és két városi milióvel (a helyszínek fele), az abszolutista állam pedig a legjelentősebb három kastély(-együttesével) és két legfontosabb gazdasági helyszínével van jelen. Az említett helyszínek az összes helyszín több mint kétharmadát teszik ki. Valószínűleg nem véletlen, hogy amíg a nemzeti főváros vagy a nemzeti terméket adó vidék a listán található, addig hiába keresnénk belső tájat: a francia nemzetépítés során – a magyarral ellentétben – ugyanis nem választottak ki nemzeti tájat.

A magyar és a francia példa is azt bizonyítja, hogy a világörökségi helyszínek listájának kialakításában a nemzetépítés logikája működik egy olyan paradigma szerint, amely a 20. század utolsó harmadában fogalmazódott meg, s amelynek intézményesült formája a kulturális örökség. Az elkövetkező években dől el, hogy az említett hagyományos nemzeti tudományok képviselői át-szervezik-e saját tudományaik eszköztárát ezen új paradigma hatására, vagy épp annak tudatos elszigetelésébe kezdenek. ■

A Világörökséghez tartozó Pannonhalma, a nemzet vallásos kegyhelye

Kereskedelem és művészeti kapcsolatok

a Lengyel és Magyar Királyság határvidékén.

A Krakkót és Kassát összekötő kereskedelmi útvonal jelentősége a 14-16. században*

■ GYALÓCAI ZOLTÁN

A Kárpátok hegyvonulatán olyan történelmi régiók osztoznak, amelyek a középkortól kezdve egészen napjainkig, többkultúrájúnak tekinthetők. E sokszínűség okait kutatva ahhoz a korhoz kell időben visszanyúlnunk, amikor a hegyvidéket átszelő folyóvölgyek tudatos falu- és városalapításoknak köszönhetően gazdaságilag kiaknázhatóvá, kulturálisan pedig élővé váltak. Ez a folyamat legnagyobb intenzitással a 14. században zajlott le. Ekkor szűnt meg igazán a határvidék átjárhatatlan, elválasztó jellege s a régió a kulturális közvetítés színterévé válhatott.

Mint tudjuk, a középkori települések gazdagodásának alapja a kereskedelem volt, amelynek színtere maguk a városok, érhálózata pedig az ezeket összekötő utak voltak.

A Kárpátokat átszelő útvonalak a hegyvidék földrajzi sajátosságaihoz igazodva, elsősorban folyóvölgyekben alakultak ki. A több száz kilométer hosszan húzódó völgyrendszerek nemcsak a folyók és patakok egymásba folyásának köszönhetően válhattak távoli területeket összekötő közlekedési folyosókká, de azért is, mert a vízválasztó hegygerinceken (amelyek igazából magát az országhatárt jelölik) forrásaik egymáshoz közel voltak találhatóak.

Az egyik legfontosabb útvonal Krakkót és az attól keletre fekvő kislengyel területeket kötötte össze Kassával. Hegyvidéki szakasza több ágra oszlott, elsősorban mégis a Dunajec, Poprad és Hernád

folyók völgyét követte. A régió belső áruforgalma a főként a 14. században szép számban alapított települések köré szerveződő helyi piacoknak köszönhetően annyira élénk volt, hogy több város is jelentős kereskedelmi központtá válhatott. A két legfontosabbon, Krakkón és Kassán kívül Magyarországon elsősorban Lőcsét és Bārfát kell megemlítenünk, a Lengyel Királyság Krakkótól délkeletre eső részein pedig főként a 13. század végétől feltörekvő, később magával a királyi székhellyel is konkuráló Újszandecet (*lengy. Nowy Sącz*).

A szandeci vidék fejlődése a klarissza rend megtelepedésével kezdődött. Szent Kinga, IV. Béla magyar király lánya és Szemermetes Boleszló krakkói fejedelem hitvese 1280-ban az uralkodói székhelytől több napi járóföldre, az akkor még jórészt lakatlan határvidék szélén emelt kolostort. A szandeci apácázárda az elkövetkezendő évtizedekben meghatározó szerepet játszott a vidék településszerkezetének kialakításában. Alapításakor már huszonnyolc falu alkotta birtokát, amit további települések létrehozásával gazdagított a 14. század első felében induló nagy kolonizációs hullám idején. A fejedelmi alapítású kolostor és a köréje szerveződő városka (a mai Ószandec, *Stary Sącz*), a környéknek nemcsak vallási de gazdasági központjává is vált. Ez teremtette meg az alapját annak a fejlődésnek, ami az 1292 körül a kolostortól nem messze kijelölt új város jelentőségében teljesedett ki. Arra, hogy a Magyar Királysággal folytatott kereskedelem Újszandec számára valódi éltető erőt jelentett, a település topográfiaja és az abban tetten érhető elnevezések utalnak. A város két legfontosabb utcája észak-déli irányban a Fötéren át, a Krakkóból a Magyar Királyság felé vezető kereskedelmi útvonal részeként haladt. Négy kapuja közül a délit "Magyar kapunak" hívták, az előtte elterülő városrész megjelölésére pedig a "Magyar előváros" elnevezést használták. Ezek a nevek mára már feledésbe merültek, mégis a városból Ószandec felé kivezető út neve máig "magyar utca" (*ulica Węgierska*) maradt. Bár a 16-17. században a térség más városai, főleg Biecz és Krosno is kereskedelmi jelentőségre tettek szert, mégis a szandeci vidék két ország közti közvetítő szerepe kulcsfontosságú maradt.

A gazdasági felemelkedésel egyidőben a városok tárgyi kultúrája is bővült, templomaik olyan berendezési tárgyakkal gazdagodtak, amelyeket ma már nagyértékű művészi alkotásokként tartunk számon.

Mária a kis Jézussal Dominikowicéből. Egyházmegyei Múzeum, Tarnow

Foto: T. Bukowski

Foto: MNG

A toporci I. Madonna, MNG Budapest

* A Közép – Európai Örökség. Európai Örökség című, a Teleki László Alapítvány által szervezett konferencián, 2008 április 25-én elhangzott előadás rövidített változata.

A 14. századból származik a Máriát a Kis Jézussal ábrázoló szobrok egy csoportja. Stílusban egymáshoz legközelebb a toporci (Magyar Nemzeti Galéria), ruszki (Szlovák Nemzeti Galéria, Pozsony), a sajnos elveszett svábfalvi (a 20. sz. harmincas éveiben még a Kelet-Szlovákiai Múzeumban Kassán), illetve az újszandeci (Újszandec, Szt. Margit templom) és a dominikowicei (Tarnów, Egyházmegyei Múzeum) szobrok állnak. A közvetítés iránya ez esetben délről észak felé mutat; a bécsi előképek, mint a Stephansdom Dienstbotenmadonnája vagy a Minorita templom Mária szobra a Szepességén keresztül találhattak utat a szandeci vidékre és onnan Kis Lengyelországba.

A 15. és 16. században minden tekintetben virágkorát élő Krakkó művészi kisugárzása legkifejezőbbben Veit Stoss szobrászatának a környező régiókra gyakorolt hatásán mutatkozik meg. A neves nürnbergi mester több mint húsz éves krakkói tartózkodása a 15. század végén nemcsak Kis Lengyelország szobrászatát újította meg, de termékenyen hatott mind Szilézia, mind a Szepesség, Sáros de a bányavárosok művészetére is. Veit Stoss legkiválóbb tanítványa az a Pál mester volt, akinek műhelyében a ma létező szárnyasoltárok legmonumentálisabb képviselője, a lőcsei Szt. Jakab templom főoltára készült. Lőcsén alapított műhelye három évtizeden át működött, oltárok egész sorával gazdagítva a Szepesség és Sáros templomait.

Talán ez a néhány példa is jól mutatja, hogy a Kárpátok történelmi régiói között a kapcsolattartásnak nem voltak igazán földrajzi, kulturális vagy politikai akadályai. A bécsi művészet serkentő hatására a 14. század első felében a Szepességben és a szandeci vidéken, szinte a birodalmi előképekkel egyidőben megjelenő Madonna szobrok, vagy két évszázaddal később Veit Stoss "kortárs" krakkói művészetének széles körű ismerete Lőcsén, mindezek kifejező példái.

A régmúlt idők Közép-Európája ebben a tekintetben merőben különbözik az államhatárokat a kirekesztés szándékával konzerváló 20. századtól. Talán azt az állítást is megkockáztathatjuk, hogy a helyváltoztatás szabadságának tudata a korabeli polgárnak

Fotó: Archiv PUSZT

A lőcsei főoltár

inkább volt sajátja, mint nekünk, akiknek mindezt a 21. század elején bizony újra kell tanulnunk. ■

Ismét épített örökség-felújító és szakképző program Bonchidán

A hagyományos építőipari mesterségek oktatása céljából – a nagy-britanniai *Institute of Historic Building Conservation* (IHBC) és a romániai *Transylvania Trust Alapítvány* által létrehozott – *Épített-örökség Felújító Szakképző Központ* képzési moduljain egyetemi hallgatók és szakmunkások vesznek részt.

Az idén már hetedik alkalommal megszervezendő oktatási képzésre *építész, építőmérnök, tájépítész és művészettörténetész hallgatók* jelentkezését várjuk, akik e *szakmai gyakorlat* által elmélyíthetik tudásukat a műemlékvédelem terén. A képzések az egykor Erdély Versailles-aként emlegetett bonchidai Bánffy kastélyban zajlanak. Az oktatók nagy-britanniai, magyarországi és romániai szakemberek. A program az Európai Unió Kultúra 2000 programjának támogatásával valósul meg.

2008-ban a következő időszakokban tartjuk meg a képzési modulokat:

I. Modul: július 5-18.

II. Modul: augusztus 9-22.

Bevezetőként a hallgatók háromnapos elméleti oktatásban részesülnek, melynek témája az épített örökség helyreállítása, alapelvei és módszerei. Az előadásokat angliai, magyarországi és romániai egyetemek tanárai és műemlékvédelmi szakemberek tartják – román, magyar és angol szinkrontolmácsolás segítségével. Az elméleti oktatást gyakorlati képzés követi, melynek során a hallgatók részt vesznek a kastély helyreállítási munkálataiban. A gyakorlati oktatás angliai mesterek és szakemberek, valamint romániai asszisztenseik

vezetésével történik, kőfaragó, ács és kőműves szakmákban.

E képzésre szeretettel várjuk az érdeklődő egyetemi hallgatókat is – Romániából, Magyarországról, Szlovákiából, Csehországból, Horvátországból, Svédországból, Norvégiából, az Egyesült Államokból, Franciaországból és Nagy-Britanniából.

A résztvevő diákok számára szállást és étkezést biztosítunk a Bánffy kastély felújított volt konyhaépületében, ezen kívül utazási költségeik egy részének fedezéséhez is hozzá tudunk járulni. Jelentkezni, a www.heritagetraining-banffycastle.org honlapon megtalálható űrlapok kitöltésével, vagy az office@heritagetraining-banffycastle.org címen igényelt jelentkezési űrlap visszaküldésével lehet. Határidő: 2008. május 25. Részvételi díj: 150 euró (a Transylvania Trust Alapítvány számlájára kell befizetniük).

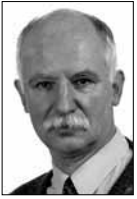
A képzés végén részvételi oklevelet adunk át a hallgatóknak.

A program szervezői:

David BAXTER – az *Institute of Historic Building Conservation* európai program igazgatója (UK)

HEGEDŰS Csilla – a *Transylvania Trust* ügyvezető igazgatója ■

Az Europa Nostra 2008-ban az "Education, Training and Awareness Raising" kategóriában első díjjal jutalmazta a bonchidai Bánffy kastélyban működő Nemzetközi Épített-örökség-helyreállító Szakképző Központ programot, kiemelve a kettős kööttséget: képzés a megőrzés érdekében és megőrzés a képzés útján. Az elismeréshez ezúton is gratulálunk.

Műemlékek gondozása és támogatása Kárpátalján

A határon túli, magyar vonatkozású műemlékek megóvása

■ KÁLDI GYULA

KÁRPÁTALJA (AZ EGYKORI UNG, BEREK, UGOCSA, ÉS MÁRAMAROS VÁRMEGYÉK TERÜLETEI) MŰEMLEKKBEN RENDKÍVŰL GAZDAG TERÜLET. ÖRÖKSÉGI ARCULATÁT, AZ ELSŐ VILÁGÉGÉSIG A FELSŐ-TISZVIDÉKHEZ HASONLÓ TÖRTÉNELMI SORSA ÉS SZEREPVÁLLALÁSA MÁIG MEGHATÁROZZA. KÖZTUDOMÁSÚ, HOGY A TRIANONI HATÁROK MEGHÚZÁSA UTÁN A TERÜLET A SŰRŰ IMPÉRIUMVÁLTOZÁSOK ÉS A DIKTÁTORIKUS TÁRSADALMI MODELLEK KÖVETKEZTÉBEN SÚLYOSAN NEHÉZ SORSFORDULÓKAT ÉLT MEG. AZ UTÓBBI 90 ESZTENDŐ RENDKÍVŰLI MÓDON ERODÁLTA A MŰEMLEK FIZIKAI ÁLLAGÁT, A HOZZÁJUK FŰZŐDŐ TUDATI VISZONYT, S EZ ÁLTALÁNOSÁGBAN IS MEGNEHEZÍTETTE AZ ÖRÖKSÉGI ÉRTÉKEK MEGŐRZÉSÉT.

A Kárpátalján található magyar épített örökség szakmai és finansziális támogatása – a többi kárpát-medencei területekhez hasonlóan a NKÖM szervezésében – 1999-től kezdve tett nagyobb lendületet. Az azt megelőző években elsősorban a kapcsolatok kiépítése folyt változó sikerrel, s néhány műemlék helyreállításában szakmai segítséget nyújtottunk. Egy-egy elhivatott kutató, továbbá számos hivatásos utazó munkája nyomán ugyanakkor megjelent néhány szakmai, s jóval több népszerűsítő kiadvány a térség műemlékeiről. Az évről-évre változó összegű, ám mégis tervezhető magyar állami pénzügyi keret tette lehetővé Kárpátalja műemlékeinek hathatós támogatását néhány éven át. (A támogatási program kialakításának államalapításunk millicentenáriuma is erős érvet szolgáltatott.) 1999-től kezdődően napjainkig több mint húsz kárpátaljai műemlék helyreállításában, összességében mintegy 120 MFt. értékben nyújtott segítséget a magyar kormányzat. A támogatott műemlékek több mint fele egyházi épület. Ezek döntő hányada református templom (Akli, Bene, Csetfalva, Hetyen, Huszt, Mezőkaszony, Mezővári, Nagyborzsova, Palágykomoróc, Szalóka, Visk), kettő római katolikus templom (Munkács, Szt. Mihály kápolna; Beregszász, Szt. Kereszt plébániatemplom), illetve egy rendház (Nagyszőlős, Ferences rendház) volt. A támogatott világi műemlékek sorában említhetjük a nagyszőlősi volt megyeházát és a volt Perényi kastélyt, a munkácsi várat, a nagydobronyi tájmúzeum épületét, a beregszentmiklósi Rákóczi kastélyt s végül a viski tájházat.

A segítségnek volt egy anyagiakban nehezen kifejezhető szakmai, sőt kifejezetten emberi, kollektív része is. Itt nem csak az egykori ÁMRK és néhány független restaurátor igen méltányos áron, vagy éppen ingyen végzett szakmai munkájára gondolhatunk, de a munkával járó kényelmetlenségekre is (például az országhatáron esetenként óráig tartó rostokolásra).

A kárpátaljai műemléki helyreállításokról általánosságban elmondható, hogy nem találkoztunk megfelelő szakmai tudással bíró elméleti és gyakorlati szakemberrel, sőt kezdetben kivitelezővel sem. Tapasztalataink szerint a korábbi totalitárius társadalmi rendszer egyenes következményeként Kárpátalján tovább élnek – múltóban, de még napjainkban is – azok a rettenetes tévhitek, hogy egy épület megújításánál nem annak a kiterjedt kutatásokra alapozott restaurálására (ezt a fogalmat még a tulajdonosok közül is kevesen ismerték) van szükség, hanem anyagcserével (ahol lehet betonnal és cementtel) történő teljes felújítására. Világossá vált, hogy az ukrán műemlékvédelmi hatóság gyenge lábakon áll ebben a térségben, és mind a restau-

ratori, mind pedig a régészeti kutatások megszervezése és engedélyeztetése nagyon nehézkes. A támogatások megtervezésénél mindezt figyelembe kellett venni, ezért csak olyan beavatkozásokra került sor, amelyek magyarországi és erdélyi szakemberek (építészek, művészettörténészek, épület-diagnosztikusok, faanyagvédők, fa- és falkép restaurátorok stb.) rövid de alapos helyszíni vizsgálatai és jelentései alapján a szakmai szempontok-

Akli, középkori eredetű református templom

Fotók: a szerző

nak maradéktalanul megfeleltek. Az évek során végül akadt olyan kivitelező is, aki munkájával elvárható igényességgel törekedett a tartós minőségre.

Az elmúlt évek tapasztalatai persze ennél sokkal árnyaltabbak, s jónéhány egyéb összefüggést is felszínre hoztak. Az egyes helyszíneken történő "események" pedig helyi és személyes jeleget adtak az általános felismerésekhez. Nevek és épületek felemlitése nélkül bevallhatjuk, hogy néhány kudarcot is elkönnyelhetünk. Ezekben a helyszíneken, minden meggyőző eszköz felvonultatása hiábavalónak bizonyult. Betonlázat és lábázat, kutatás nélkül levett középkori vakolat, homlokzati műanyagfestés, vagy éppen újralfestett kazettás mennyezet jellemezte ezeket a beavatkozásokat. A támogatás természetesen itt elmaradt. Összességében elmondhatjuk, hogy az elmúlt évtized lélegzethez

juttatta a kárpátaljai műemlékek tulajdonosainak egy részét. Amit azonban egyértelműen sikernek könyvelhetünk el, az a szakmai szempontú megközelítés átplántálása volt. Ezt hangsúlyozta a támogatási programot bonyolító Telesi László Alapítvány minden évben más országban sorra kerülő konferencia sorozata is. A 2005-ben megrendezett konferencia helyszíne éppen a kárpátaljai Visk volt. Eredmény, hogy az elmúlt évben a feladat súlyát átérezve, néhány egyéb alapítványi és pályázati forrást is sikerült e nemese cél szolgálatába állítani. S talán azt is remélhetjük, hogy a füredi konferencián is megnyilvánuló közös szándék nyomán hatékony és európai szintre emelt akcióprogram születik a hátrányos helyzetű térségek ilyen vagy olyan okból elhanyagolt örökségi elemeinek megőrzésére. Addig azonban még, szakmai és szakmapolitikai értelemben egyaránt igen sok a tennivaló. ■

A helyreállított mezőkaszonyi templombelső

A reneszánsztól a "virágos reneszánszig"

■ BALASSA M. IVÁN

A történeti stílusok közül kétségtelenül a reneszánsz volt a legnagyobb hatással a magyar nép kultúrájára, művészetére. Nemcsak a házaktól a hímezésekig látható eredmény, hanem az a folyamat is érdekelte a kutatókat és kutatókat, melynek során az udvari művészetből a köz-, a nép művészetének részévé vált ez a stílusirányzat. Az építészettel kapcsolatosan két ilyen folyamattal, hatással foglalkozunk a továbbiakban.

Általános, és nem is megalapozatlan az a vélemény, amint erre többek között *Balogh Jolán* is felhívta a figyelmet, hogy a tornác a reneszánsz hatására jelent meg a vidéki, a parasztházak homlokzatán. Ehhez hozzátehetjük, hogy a 15. és a 16. századból hiányosak az ismereteink a falu építészetéről. Az ekkor már javarészt föld fölé magasodó falu paraszti épületek túlnyomó többsége valószínűleg csak "épületminimum" volt, homlokzatuk díszítetlen. Ritka a régészeti feltárásokon előkerült objektumok közül az olyan, mint amelyik a 15. században épülhetett a Duna-Tisza közén, Szentkirályon, amelyről feltételezhető, hogy valamiféle tornáca lehetett. Túrkeve-Móricson a következő századból két (ráadásul egymásra épült) épületnél hasonló következtetésekre juthatunk. Dunántúlon, az egykori Sarvalyon került elő olyan talpgerendás épület maradványa, ahol a helyiségek egy része előtt tornác húzódnak. Ez esetben egyértelmű, hogy a részben kismemesi falu valamelyik jobb módú lakójáé volt a ház. Ugyanakkor a 15-16. századi, napjainkig fennmaradt alsóörsi udvarháznak nincs tornáca, ugyanígy a régészeti feltárt, kőfalú kismemesi kúriának se Nagyvázasny-Csepelyen. A 16. században akár számolhatnánk is a reneszánsz hatásával, de azt hiszem, hogy ezek a nagyon is szórványos adatok inkább csak arról vallanak, hogy a magyar falu építésze eljutott arra a technikai, épületszerkezeti szintre, mely lehetővé tette a tornác alkalmazását. A kiragadott példánknál arról sem szabad elfelejtenünk, hogy egyikük se igazán "köznépi".

Szilágyosmlyó, a ref. templom kassettás mennyezete – 1737

Farcád, mennyezetrészlet – 1629

A 16-17. századdal újabb források állnak rendelkezésünkre – leltári adatok, vagyonösszeírások, leltárak. Természetesen ebben az esetben sem elsősorban a falusi közrendűek épületvagyonáról értesülhetünk, de a felsőbb osztályok épületei között számos olyan van, ami nem tért el a falu átlagától. Az ezekből kibontakozó kép szerint a 17. században részben az előzőben is készült épületek, épületegyüttesek szinte tobzódnak a – gyakran különböző neveken említett – tornácokban. Ezek azonban, többnyire rendkívül szerény kivitelűnek tűnnek, olyanoknak, mint, a csikrákosi 1660-70-es években épült Cserey-kúria tornáca, melyre Balogh Jolán is hivatkozik.

A tornagörgői Görgy udvarház 1583-as rajzához érdemes társítani a nem túl távoli Imreg egy századdal későbbi összeírását. "Curia Szalmával földöt, fa Palankal keritetet egy felől, más felől pedig Sövénniel. Az melj curianak egyik része egy Fedél alatt Sіндеles két Contignatioból ál. Felső Contignatio fából való; Az alsó Pedighlen kőből; És előtte egy fa filegoria. Az melire fel járó Gradich szolgál."

Nyilvánvaló, hogy a falusi építészetben ezek a szerény kivitelű tornácok találnak befogadásra és nem Keresd, Bethlenszentmiklós, vagy Sárospaták, Nagybicse esetleg Sopronkeresztúr pompás oszloposrai. Márcsak azért sem, mert a tudás mellett hiányzott a megfelelő építőanyag. A paraszti építészet jóval később kezdte el a követ használni, a különböző föld alapanyagú falaknál pedig, ha "reneszánsz" tornácot építettek, akkor azt égetett téglából tették. És ez is jószerével csak a 19. században történt meg.

Másfajta összefüggések mutatkoznak a festett templomi asztalosmunkák területén. Itt teljesen egyértelmű az út a "magas" és a népművészet között. Van, amikor a kettő között nincs is különbség, a szentbenedeki Korniss-kastély elpusztult, 17. századi mennyezetének lendületes díszítése nem sokban különbözik a farcádi (1629) vagy a gyalakutai (1625 vagy 1623) templomtól. És ez utóbbival rögtön a problémák közepén találjuk magunkat. Kovács András mutat rá Kelemen Lajos hosszú időn keresztül elfogadott azon következtetésének tarthatatlanságára, miszerint Mezőbándi Képiró János volt a festője a mennyezetnek. A nevezett mester valószínű mennyezeteket díszítő betétképeket készített Bethlen Gábor uralkodásának utolsó éveiben és nem a ma is látható famennyezetet.

Azon viszont érdemes elgondolkozni, hogy a szerény, többnyire protestáns gyülekezetek "buzgóságából", esetleg némi földesúri

támogatással, nem ritkán a korábbi, elpusztult boltozatok pótlására készült famennyezeteket nem a rendkívüli igényességgel és anyagi lehetőséggel zajlott fejedelmi építkezésekkel kell és lehet összevetni. Az utóbbiakon messzeföldről hozott mesteremberek, esetenként kivételes anyagok felhasználásával dolgoztak, a falusi templomokban a jó esetben a környező városok céheibe tartozó festőasztalosok, vagy akár céhen kívüli "kontárok". A Korniss-kastély nagytermének mennyezetét nem tudjuk ki készítette, de az ugyanebbe az ízléskörbe tartozó falépcsőt egy bizonyos Molnár Albert faragta 1673-ban, aki nevéből ítélhetően faragómolnár lehetett. Ez is elpusztult, de a róla készült fényképek, rajzok tanúsítják, hogy nagyon jó színvonalú munka volt.

A korai, elsősorban Erdélyben fennmaradt e körbe tartozó emlékek megítélésem szerint nem egy retardációnak, hanem annak a bizonyítékai, hogy a reneszánsz műveltség mennyire beépülhetett a falvak mindennapjaiba. Ez volt az a tényező, ami lehetővé tette a reneszánsz továbbélését, azt hogy nemcsak a fejedelmi, főúri megrendelők privilégiuma legyen a 15. század végén Itáliából megjelent új stílus. A falu fejlődésében ekkor kezdődött egy olyan korszak, amikor már megvolt a fizikai, anyagi lehetősége a befogadásnak. Különösen szerencsés helyzetben volt ebből a szempontból Erdély, ahol ott volt az a jelenség, amit – ma egyre inkább megkérdőjelezten – "virágos reneszánsznak" neveznek. Minősíthetjük persze ezt akár "vernakuláris manierizmus"-nak is, a dolog lényege mégiscsak az, hogy létezett egy "népnyelvvé vált" reneszánsz, ami annyira azzá lett, hogy meg is maradt a népi kultúra egyik rétegének. A nagy stílus elmúlt, ez esetben elsősorban az ideológiai változásoknak megfelelően, igaz átmeneteken keresztül, újabb váltotta fel. A népi kultúrában viszont nem, vagy nem úgy működnek a stílusváltások, mint a "magas" kultúrában, így az a szépségélmény, mint amit a reneszánszsal, méginkább annak "lefordított" változatával, az akár *virágosnak* is nevezhető reneszánszsal a falut érte, nem múlt el. Ha lehetősége volt, egy előrelépésnél ehhez nyúlt – vissza. Így lehetséges, hogy pompás reneszánsz tornácok épültek a 19. században, hogy amíg templomaikat kénytelenek voltak deszkamennyezetrel készíteni, többnyire ehhez a mintakincshez nyúltak, és hasonlókat tapasztalhatunk a népi kultúra más területein is, a textiliák, kerámiák stb. formáiban, díszítésében. Úgy vélem, hogy ez az igazán "létező reneszánsz". ■

Colligite Fragmenta!

– Örökségvédelem Erdélyben

konferencia az ELTE BTK dísztermében április 21-23-án

■ VÁRALLYAY RÉKA

"Őrizzük tehát, gyűjtjük össze emlékeinket, nehogy véglen elveszsenek, s ezáltal is üresebb legyen a múlt, szegényebb a jelen, kétesebb a jövő."

Colligite Fragmenta! A konferencia mottójául választott Ipolyi Arnold idézet időszerűségéből sohasem veszt. Olyannyira, hogy már a Székely Nemzeti Múzeum legelső leltárkönyvére is az idézett mondat került. A 19. század utolsó évtizedeinek székelyföldi múzeumalapítása magára vállalta a töredékek összegyűjtését, befogadva a kallódó egyházi műkincsektől, a főúri adományokon keresztül a néprajzi magángyűjteményeket, nemesi levéltárakat, majd szisztematikus régészeti kutatásokkal, sőt műemléki felmérésekkel gyarapítva anyagát, Magyarország egyik legjelentősebb gyűjteményévé vált.

A töredékek összegyűjtését mi is hasonlóképpen, minél több szakterületet megszólítva értelmeztük a konferencia megszervezésekor. A három nap alatt elhangzott 43 előadás célja az volt, hogy az elmúlt évek legújabb erdélyi művészettörténeti, régészeti, építészeti, néprajzi, kerttörténeti és restaurátori kutatásai, valamint az erdélyi örökségvédelem eredményei és nehézségei a magyarországi hallgatóság előtt is ismertté váljanak. Korábban, az erdélyi örökségvédelemmel foglalkozó konferenciák Erdélyben zajlottak. A híres tusnádi összejületeket a szovátai rendezvény követte, majd a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem művészettörténet szakának tanárai és hallgatói által szervezett nagyszabású erdélyi művészettörténeti konferencia. A budapesti rendezvény ennek, a 2005-ben megrendezett Kolozsvári Konferenciának átfogóbb tematikájú folytatásának tekinthető, annál is inkább, mert itt is az egyetem kezdeményező szerepének köszönhetően valósult meg a rendezvény. A legfőbb érdem a hallgatóké, hiszen az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Hallgatói Önkormányzatának Művészettörténet Intézeti Képviselőlete vállalta magára a konferencia megszervezését és lebonyolítását a KÖH Kárpát-medencei referatúrájának szakmai segítségével. A hallgatókat képviselő Nemesné Kis Tímea megnyitó beszédében kiemelte, hogy a kultúránk és hagyományaink fontos és megkerülhetetlen részét képező erdélyi épített és tárgyi örökség megőrzése közös felelősségünk – kinek-kinek lehetősége és legjobb tudása szerint. Ennek értelmében reményét fejezte ki, hogy a hallgatók a konferenciával támogatni tudják a különböző tudományterületek képviselői közötti szakmai párbeszédet és a lehetséges további együttműködéseket határainkon innen és túl.

A konferencia elérte célját. Az erdélyi és magyarországi szakemberek előadásai által átfogó képet kaphattunk az elmúlt évtized erdélyi örökségvédelméről. Elsőként a magyarországi (anyaországi) örökségvédelmi támogatási program eredményeiről és nehézségeiről, amelynek révén számtalan épület kutatása, helyreállítása indulhatott el. (Erről, Sebestyén József cikke már korábban beszámolt az Örökség hasábjain, a Mű-

emlékvédelem 2007/6 és 2008/1-es számai pedig kifejezetten a határon túli örökségvédelemmel foglalkoznak.) Kár, hogy a kiemelkedő eredmények ellenére, a program anyagi támogatása az idén a nullára csökkent. Az épület-felújítások mellett, a határon túli örökségvédelem kiemelt területe az inventarizáció és a műemlékek építészeti felmérése. Ehhez kevesebb anyagi erőre van szükség, és a táborokban jelenlévő hallgatóknak életreszóló élmény, olykor életpályát meghatározó esemény egy-egy felmérésen való részvétel. A BMGE Építészettörténeti és Műemléki Tanszéke több kötetet is megjelentetett már a pusztuló határon túli templomok felmérési anyagával. A települési inventarizáció segítségével pedig az elmúlt években több helyen (pl. Pogány-havas Kistérség) falukép-védelmi programok is indultak Torockó, Énlaka és magyarországi példák hatására. Az elmúlt évtized néprajzi felmérésekben, az életmódváltozás építészeti hatását vizsgáló kutatásokban is bővelkedett. Az elhagyatott régi házak megmentésére, és Erdély reprezentálására a szentendrei Skanzen kidolgozta az erdélyi tájegység programját – a konferencia ezt is bemutatta.

Természetesen szó esett műemléki és régészeti kutatásokról, új eredményekről – pl. a későbbinek tartott csíki templomok középkori eredetének bizonyítékairól, vagy a partiumi templomokban előkerült freskók, különleges építészeti részletek jelentőségéről. A restaurátori kutatásokat Mihály Ferenc erdélyi ajtó-történettel, Tüzes István a közép-európai szinten is igen jelentős 17. századi altorjai Aporkastély frissen feltárt freskóival színesítette. Persze nem maradhatott ki az erdélyi múzeumok történetének és gyűjteményének bemutatása és az egyházi ingóságok – klenódiумok, textilák – összeírásának, őrzésének, tárolásának kérdése sem.

A legújabb kerttörténeti és művészettörténeti kutatási eredmények pedig rávilágítottak arra, hogy az erdélyi művészettörténetírás lassan kitöltött fehér foltjai által egy igen gazdag, árnyalt és nemzetközi kapcsolatokban bővelkedő kultúra tárulhat fel előttünk. Érdemes tehát mindezzel foglalkoznunk, minél jobban megismernünk, sőt, felelősséggel lennünk iránta!

A hallgatók már megtették a magukét, kövessük példájukat! ■

Sebestyén József előadása. Mellette Diószegi László és Rodics Gergely, a Pogány-havas kistérség menedzsere

A partiumi Bihar megye kastély- és kúriaállományának inventarizációja

■ VIRÁG ZSOLT

A történelmi Bihar vármegye Magyarország egyik legnagyobb vármegyéje volt. Trianon után a vármegye mintegy kétharmada Romániához került Bihar megye (Judetul Bihor) néven. A vármegye Magyarországon maradt egyharmadából hét járás egésze vagy egy része a mai Hajdú-Bihar megye területébe tagolódott be, két járás nyugati fele pedig a mai Békés megye részét képezi. Ezen részek közül a Hajdú-Bihar megyei kastélyok, kúriák inventarizációja már elkészült, a feldolgozott anyag a Kastélylexikon 9. kötetében 2006-ban jelent meg. A Békés megyei részek helyszíni felmérése 2008 áprilisában fejeződött be, ezeket a Kastélylexikon készülő 10. kötetében mutatjuk majd be.

A partiumi Bihar megye terepmunkáit 2006 nyarán és őszén végeztük. A munkálatokhoz a szűkös anyagi kereteket pályázati pénz biztosította, a forráshiány ellenére a helyszíni bejárásokat sikerült maradéktalanul elvégezni. Az inventarizáció a budapesti Magyar Kastélyprogram Kht., valamint a nagyváradai székhelyű Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság összefogásával valósult meg. A nagyváradai kollégák hely- és nyelvismerete különösen fontos volt a terepmunka során.

Az eredmény számokban a következők:

kastély és kúria	egykori épületszám összesen	ma is álló	mára lebontott
Bihar megye	103	68	35
Hajdú-Bihar megye	90	43	47
Békés megye	20	8	12

Felsőlugos-Magaslak – Zichy-kastély

A terepbejárásakor a kastélyokról, kúriákról egységes adatlapos felmérések készültek, amelyeknek a digitalizált változatán alapul az épületek részletes feldolgozása.

Nagykágya – Pongrácz-kastély

Az archív fotókat és korabeli levelezőlapokat a szerző gyűjtötte

A felmérés során célul tűztük ki:

- az álló és a lebontott épületek felkutatását
- a ma is álló épületek művészettörténeti leírását
- a lebontott épületek helyének a beazonosítását
- az épületek fotódokumentációjának elkészítését
- a nyomtatott vagy kéziratos helytörténeti források összegyűjtését
- a helyben fellelhető – természetesen kellő forráskritikával kezelt – történeti adatok összegyűjtését, amelyek az 1945 előtti időkre, valamint az 1945 utáni funkcióváltozásokra vonatkoznak
- az épületekhez, vagy egykori tulajdonosaikhoz kapcsolódó történetek, anekdoták feljegyzését
- a katonai felmérések feldolgozását
- a kataszteri térképek feldolgozását
- az archív képek, képeslapok összegyűjtését
- a múzeumi gyűjtemények átfűzését
- az elérhető leszármazottakkal való kapcsolatfelvételt, és az adatok bekérését.

A terepmunka alkalmával a kastély- vagy a kúria-épület mellett a parkot, az egykor hozzá tartozó majorság még meglévő épületeit, a valamikori földbirtokos család kriptáját is felmértük és rögzítettük az adatlapokon, vagyis valamennyi olyan emléket feltérképeztünk, amely valamilyen formában kötődik (kötődött) az egykori rezidenciához.

Jelen felmérésnek – részben a források már említett szűkössége miatt – nem volt, illetve nem lehetett a célja:

- a kastélyokról, kúriákról alaprajzok, építészeti vázlatok készítése
- egyelőre nem vizsgáltuk a tágabb értelemben vett művészettörténeti összefüggéseket, az épületek

értékelése, általános megállapítások és következtetések levonása a topográfia elkészülte után, a második lépcsőben kerül sorra

- a GPS-koordinátákkal történő helymeghatározás, ezt azonban a későbbiekben mindenképpen érdemes elvégezni, különösen a lebontott épületek egykori helyét lenne fontos ily módon is megörökíteni.

A nem helyszíni kutatások – a legtöbb időt és anyagi ráfordítást igénylő levéltári forráskutatást leszámítva – már meglehetősen előrehaladott állapotban vannak, néhány részvevőkénység már le is zárult.

A Bihar megyei kastélyokról, kúriákról ez idáig nem készült lista, és mint a felmérés során kiderült, az épületek 60 százalékáról még soha, sehol, semmi nem jelent meg nyomtatásban, további 20 százalékáról pedig csak csekély példányszámban kiadott helytörténeti munkákban volt némi adat. A helyszíni felméréseken különösen a mára lebontott épületek beazonosítása bizonyult nehéznek, ezért főként a kataszteri és a katonai térképek adataira támaszkodhattunk.

Természetesen tervbe vettük a topográfiai felmérés anyagának könyv formájában való megjelentetését, de erre csak a kellő gazdasági háttér megteremtése után lesz reális lehetőség.

Bihar megye művészettörténeti szempontból legértékesebb kastélyai részben a barokk, részben a historizmus korában épültek. (Érdekes, de a klasszicizmus s a romantikus historizmus korában viszonylag kevés rezidenciát emeltek.) Néhány jelen-

Ma általános iskola az 1906-ban épült kastély

több kastély a teljesség igénye nélkül: Bályok - Károlyi-kastély (1896), Cséhtelek - Rothschild-kastély (1908-09), Élesd - Batthyány-Bethlen-kastély (18. sz. vége), Erdőgyarak-Csegőd - Tisza-kastély (19. sz. utolsó másfél évtizede), Feketebátor - Lovassy-kastély (20. század első évtizede), Felsőlugos-Magaslak - Zichy-kastély (1891-93), Nagykágya - Lónyay-Pongrácz-kastély (1820 / 1895), Székelyhid - Dietrichstein-Stubenberg-kastély (1750-es évek / 1906), Váradszentmárton - premontrei rend kastélya (1774-84 / 1802 táján). ■

Hírek

Szépül a Gerébi Kúria

A közelmúltban átalakították a lajosmizsei Gerébi Kúria főépületét. A régi kúriaszobákat elbontották, a rendelkezésre álló területen új, tágasabb recepciót, valamint elegáns szállodai hallt alakítottak ki. Kibővítették a konyhát és az összes kiszolgáló helyiséget, s duplájára növelték az étterem kapacitását. Pályázati forrásból új szárny megépítését tervezik, a meglévő 58 szobát az új épületben további 24 szobával és lakosztállyal egészítenék ki, az alagsorban wellness-részleg épülhet.

Bővül a Varga Tanya

A Kerekegyháza külterületén található Varga Tanya Lovas Panzióban 70 milliós korszerűsítést és beruházást hajtanak végre. A panziót háromszobás szállodává alakítanák, ezért a 16 szobát felújították, új berendezéssel látták el. A meglévő 20, illetve 40 fős rendezvényterem mellé újabb, 80 fős konferenciatermet építenek.

Megkapta az ötcillagos besorolást St. George Residence

A Budai Várban, világörökségi környezetben, közel négyszáz éves épületben, tavaly áprilisban nyitotta meg kapuit a nagyközönség részére a St. George Residence 26 luxus lakosztállyal, étteremmel, kávéházzal és különtermekkel. Budapest első "All Suite" hotelje azzal ünnepelte egy éves évfordulóját, hogy a folyamatos fejlesztések nyomán megkapta az ötcillagos besorolást. A Fortuna utca 4-ben található szálloda a volt Fortuna Fogadó, majd a Vendéglátóipari Múzeum helyén létesült.

Hercegi hallali Fraknó várában

Az Esterházy Magánalapítvány évente mindig valamilyen újdonsággal lepi meg a burgenlandi Fraknó (Forchtenstein) várába látogatókat. Tavaly készült el a hegycsúcson lévő, már messziről látható tornyos erődítmény teljes körvilágítása, a felső udvar bástyáján modern kilátót alakítottak ki.

Az idén május 9-én nyílt meg *Hercegi hallali – vadászat az Esterházy udvarban* címmel a fraknói vár új időszaki kiállítása. A kiállítás az Esterházyak vadászati hagyományait mutatja be a 17. századbeli magyar mánások hajtóvadászataitól napjainkig. A vár második emeletén lévő hercegi lakosztály fényűzően helyreállított termei közül négyben tematikus összeállításban látható a vadászattal kapcsolatos fegyverek, festmények, állapotpreparátumok, rajzok, fotók sokasága, 250 tárgy.

A téli hónapokban zárva tartó fraknói vár minden évben április 1-jétől október 31-ig naponta 10-18 óráig fogad vendégeket.

(A *Turizmus Bulletin* nyomán)

A 25 éves Budapesti Városvédő Egyesület (BVE) május 8-án tartotta emlékülését és konferenciáját

■ TÉTÉNYI ÉVA

Az éppen negyedévszázada alakult civil szervezet a város szépítését tűzte ki célul és tömörítette a Városért tenni akaró embereket. A Városháza Dísztermében összegyűltek örömmel fedezték fel ismerőseiket és emlékeztek a múltra. A megjelen-

Ráday Mihály mellett Stadinger István és Dalmy Tibor

teket *Horváth Csaba*, Budapest Főváros főpolgármester-helyettese köszöntötte, és hangsúlyozta az értékvédelmi szemlélet elterjesztésének fontosságát, egyben kifejezte elismerését. Történelmi pillanatnak lehettünk tanúi, mikor az egyesület két volt elnöke: *Stadinger István* és *Dalmy Tibor* a jelenlegi elnökkel, Ráday Mihállyal együtt idézték fel a megalakulás körülményeit. A rendszerváltás előtt létrejött szerveződés a helytörténeti emlékek megőrzését, és népszerűsítését, a környezet szebbé tételét (virágosítás, faültetés), ismeretterjesztést, kiadványok készítését

(adalékok, templomtörténeti sorozat), emlékek megmentését, felújítását kezdte el. A múltidézés során megszólaltak a helyi és szakmai csoportok vezetői is, izelítőt adva a folyó munkáról. A délelőtt zárásaként mindannyiunk nevében a BVE Elnöke köszöntö meg *Vitkay Katalinnak* áldozatos munkáját, két és fél évtizedes szerető gondoskodását. Az ebédszünetet követően meghívott vendégeink fejtették ki gondolataikat, elsősorban a civilek szerepvállalást hangsúlyozva. A megszólalók előtt *Ráday Mihály* sorolta fel az eredményeket. *Ikvai-Szabó Imre*, Budapest Főváros Főpolgármester-helyettese a városfejlesztés kihívásairól és az örökségvédelem közti kompromisszumról szólt, remélve, hogy a főváros a múlt értékei mellett a jelenkor értékteremtésével együtt tudja alakítani jövőjét. *Deme Péter* a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal üdvözetét hozta el közénk. *Dr. Nagy Mihály*, az Oktatási és Kulturális Minisztérium képviselőjében a szociális kutatások eredményeiről és a jogszabályi háttérrel adott tájékoztatást. *Fegyveremey Sándor*, az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium képviselőjében az épített környezet minőségének javítását hangsúlyozta, különös tekintettel a várható építkezések illeszkedési vizsgálatára. (Az Országos Főépítész Úr az Egyesület alapító tagjai közé tartozik.) Majd *Tétényi Éva* az örökségvédelmi oktatás minden korosztály számára történő bevezetéséről tartott képes kiselőadást. *Demján Sándor* a vállalkozók hozzáállását és a mecénási szerepvállalás felelősségét hangsúlyozta. *Dr. Rolek Ferenc*, a Budapest Bank vezérigazgató-helyettese a Budapestért Alapítvány céljait és lehetőségeit mondta el. *Kovács Árpád*, az Állami Számvevőszék Elnöke a civil kurázsról beszélt, *Tamás Pál* sodró erejű hozzászólása a közpolitika átalakulását, a civil szféra erősödését tárta fel, *Kirschner Péter* az elmúlt 25 év társadalmi folyamatait elemezte. A konferencia az elnöki zárás után ért véget. Az eszmecsere lehetőséget biztosított a számadásra, és erőt adott a következő időszak céljainak megfogalmazásához. **BVE – Budapestért Veled Együtt!** ■

Gyermekrajz kiállítás az épített környezetért

A Város és Faluvédők Országos Szövetsége idén is, ezúttal már tizenhetedszer rendezte meg a gyermekek az épített és természeti környezetért kiírt pályázatának díjátadó ünnepségét és kiállítását. A pályázat minden eddiginél sikeresebbnek bizonyult, Európa több országából – és minden magyar megyéből – a meghirdetett négy témakörből csaknem kétezer pályamű érkezett. Ez a minden eddiginél nagyobb szám nemcsak a kezdeményezés életrevaló voltát bizonyítja, hanem azt is, hogy a fiatalok körében szerte a világon terjed környezetük védelméért érzett felelősség gondolata.

A Város és Faluvédők Szövetségén belül – ifjúsági tagozatként – még 1994-ben megalakult az Ifjak Szövetsége is. Ezt azok a fiatalok alapították, akik részt vettek a Zánkán megrendezett ifjúsági településvédő táborban. Egy dokumentumot is közzé tettek, amelyben nehezményezték, hogy noha azon a tájon kiemelkedő eredményeket ért el az építészeti értékvédelem, különösen a népi lakóházak megmentése területén, érthetetlennek tartják, hogy "miért nem történik lépés a kővágóörsi védett zsinagóga megmentése ügyében..." Ezt itt és most már csak azért is fontosnak tartjuk megemlíteni, mert lapzárta előtt kaptunk néhány soros villámlevelet és egy fényképet. (Lásd: a 20. oldalon.)

Fotó: Belavári Krisztina

Kommentár nélkül közöljük.

Ami pedig a kiállítást illeti, több mint kétszáz pályaművet jutalmaztak, amelyek május végéig megtekinthetők a Budapesti Történeti Múzeumban. (tudósítónktól)

Megújuló műemlékek

A MŰEMLEKÉVÉDELEM TÖBB ÉVTIZEDES PASSZÍV VÉDEKEZŐ HELYZETÉT FEL KELL, HOGY VÁLTSA AZ AKTÍV, FEJLESZTÉS CENTRIKUS MŰEMLEKÉVÉDELEM, AMELYNEK KÖSZÖNHETŐEN KULTURÁLIS ÉS TURISZTIKAI KÖZPONTOKKÁ VÁLHATNAK A MŰEMLEKEK. E CÉLOK MEGVALÓSÍTÁSA ÉRDEKÉBEN, EU-S ÉS HAZAI PÁLYÁZATI FORRÁSOK SEGÍTSÉGÉVEL, KORMÁNYZATI TÁMOGATÁSSAL, RÉGIÓS, ÖNKORMÁNYZATI ÉS CIVIL SZERVEZETEK ÖSSZEFOGÁSÁVAL ÚJULHATNAK MEG A MŰEMLEKEK NEMZETI GONDNOKSÁGA KEZELÉSÉBEN LÉVŐ ÉPÜLETEK.

A Műemlékek Nemzeti Gondnoksága Európai Uniók projektjei

Fertőd-Eszterháza Esterházy-kastély két ütemű fejlesztése.

A projekt neve: *Eszterháza Közép-Európai Kulturális Központ*
A két ütem tervezett támogatása (10-15%-os önrésszel együtt) 4,0 milliárd Ft

A *Kormány 2007 november 28-án nevesítette* (kiemelt kormányzati támogatás, mellyel az EU-s források leihivatók) *az első ütemet, 1,7 milliárd Ft összeggel.* Jelenleg az előkészítési munkák lezárása zajlik. A kastélyban a felújítási, fejlesztési munkák kezdési időpontja és a támogatási szerződés megkötésének várható időpontja 2008. augusztus.

Az I-es ütem megvalósulásával 2009-ben a Haydn Év eseményein a kastély megújult terekkel és környezetben várja a látogatókat.

A II. ütem nevesítése 2008 novemberében várható.

Az Eszterháza Közép-Európai Kulturális Központ fejlesztés célja:

- a 260 ezres látogatószám vállalásához elegendő látnivalót biztosítsanak a kastély épületei.

- elengedhetetlenül szükséges kastélypark megfelelő színvonalú felújítása

- a látogatóbarát fejlesztések

E célokhoz tartozó projektelemek:

- Főépület, múzeumi terület teljes felújítása, a K-i Patkószárny és a Pálmaház rekonstrukciója, és a még hiányzó park felőli homlokzat teljes befejezése

- A Jóságkormányzói épület - Narancsház -Bábszínház épület-együttesének felújítása új rendezvény helyszín számára

- A két Gránátos ház felújítása

- Új látogató központ - fogadó épület - építése parkolóval együtt. Ez nemcsak a kastély számára lenne fontos, hanem egyben a Világörökségi és Tájvédelmi terület kapujaként is működne.

Edelény Coburg-kastély

A projekt címe: *Edelény Kastélysziget Kulturális Központ*

Tervezett támogatás összege (10-15 %-os önrésszel együtt): 2,2 milliárd

A projekt előkészítése elkészült, a Kormány várhatóan 2008. június elején nevesíti.

A szerződéskötés várható időpontja: 2008. december.

A fejlesztés célja:

- a fokozottan hátrányos helyzetben levő terület térszervezésének elindítása

- látogatóbarát parkoló és fogadóépület megépítése a kastélyszigetén kívüli területen a 160 ezres vállalt látogatói létszám számára

- a sziget közparkként való helyreállítása

- A kastély épület megmaradt értékeinek bemutatása, interaktív programok szervezése,

- a környék látnivaló kínálatának ismertetése

Ehhez a projekthez kapcsolódik a Környezetvédelmi Tárca által meghirdetett *KEOP pályázaton* az 2008-ban elinduló *Edelény, Holt-Bodva revitalizáció*, amelynek előkészítési munkái a pályázat 8,5 millió Ft-os keretéből már zajlanak. *Az igényelt támogatás teljes összege:* 160 millió Ft (önrész nincs). *A projekt várható befejezése:* 2011 év vége.

Tata Esterházy-kastély

A projekt címe: *Tata Esterházy-kastély Kulturális és Reprezentációs Központ.*

Az igényelt támogatás összege: 1,0 milliárd Ft.

A fejlesztés célja:

- A királyi városok integrált projekt részeként elindítja a történelmi belváros rehabilitációját

- új fogadó terület kiépítése a föld alatt a látogatóbarát funkciók elhelyezésére (shop, vizesblokkok, előadóterem stb.)

- a kórházként használt kastély megmaradt értékeinek bemutatása

- az Öreg tó, a Vár, az Angol park, történelmi belváros turisztikai vonzerejének rehabilitálása.

A projekt várható indítása: 2009. második fele.

A nadasdladányi Nadasdy-kastély is nyitott kapukkal várta a látogatókat a Műemléki Világnapra

ROP-os pályázatok a turisztikai régiókban

A Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégiához kapcsolódva készültek el a regionális turizmusfejlesztési stratégiák, amelyek a regionális prioritásokat, céhrendszert határozzák meg az adottságok figyelembevételével a turisztikai régiókban. A Műemlékek Nemzeti Gondnoksága ezekhez igazodva nyújtotta be pályázatait. A pályázatokat idén februárban nyújtják be; jelenleg a hiánypótlási szakasz zajlik.

Sirok, Vár.

"A végvárak világa" Sirok barlangvár turisztikai és látogató központ. Az igényelt támogatás összege: 350 millió Ft.

A két üteműre tervezett felújítás első beadott pályázata az alsó vár rekonstrukcióját tartalmazza a faluban levő népi műemlék házzal együtt. A második ütemben a felsővár helyreállítása fog szerepelni előreláthatólag 2010-ben.

Oroszlány-Majk Kamalduli remetesség.

Az igényelt támogatás összege: 800 millió Ft

A két üteműre tervezett felújítás első beadott pályázata a főépület és a hozzátartozó belső udvar rekonstrukcióját tartalmazza.

A kivitelezés várható kezdete 2009. I. félév.

Szegvár vármegyeháza

"A vármegyék világa" Szegvár vármegyeháza kulturális és látogatóközpont.

Az igényelt támogatás összege: 450 millió Ft.

A 18. századi vármegyeházában mutatnák be a korabeli vármegyeházarendszer működését.

Májusban induló programok a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága kezelésében lévő műemlékegyüttesekben

• Fertőd, Esterházy-kastély

Május 15-től Nagy kastélyúra és a Felfedezők útja

A hagyományos kastélyseta mellett két új látogatási útvonalon ismerhetik meg az érdeklődők Esterházy-kastélyt. Nagy kastélytura és a Felfedezők útja elnevezésű új útvonalakon lehetőség nyílik megtekinteni az épület rejtett zugait, a kutatás, felújítás alatt lévő tereket, a többi között Miklós herceg magánlakosztályát, a Bábszínház épületét, valamint a kastély padlásterét, a Belvederre-t.

• Majk, Kamalduli remetesség

Május 17. Natura fesztivál - az egészséges életért

Természetgyógyászat, a helyes táplálkozás szerepe az egészség megőrzésében, gyógynövények, alternatív gyógymódok, fitoterápia, a sport szerepe az egészség megőrzésben, radiesztezia, a majki Szent György vonalak bemutatása. Egész napos kézműves vásár és gyermekfoglalkoztató, lehetőség drámajátékra, relaxálásra. Az idegenvezetés a rendezvény alatt akadálytalan, ezen a napon a belépő egységesen kedvezményes 500 Ft.

• Pécel, Ráday-kastély

Május 17-18. Ráday Kultúra- és Borünnep

Kulturális és gasztronómiai rendezvény amely magában foglalja a III. Egyházi és világi borok versenyét, és a Vadász, pásztor és házas ételek fesztiválját. A programok között szerepel: bordalfesztivál, borszentelés, borrendek parádéja, felvonulása, bordal-fesztivál, borszentelés, borrendek parádéja, felvonulása, bor és ételkóstolás, gyerekműsorok, néptánc, cigányzene. ■

Megújuló műemlékek – a Műemléki Világnapon

A Kamalduli remetesség kapuja Majkon

Április 18-án a díjmentes látogatási lehetőséggel és idegenvezetéssel várták a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága kezelésében lévő műemlékegyüttesek az érdeklődőket. Az idén először meghirdetett akcióban az intézményhez tartozó több mint egy tucat kiemelkedő kultúr-történeti és építészeti értékkel bíró épület vett részt. Az ország nyugati részében a magyar Versailles néven emlegetett fertődi Eszterházi-kastély, a zempléni hegyek közt a reneszánsz világot idéző füzéradványi Károlyi-kastély, a fővároshoz közeli Majkon a fogadott némaságban élő szerzetesek hajdani Kamalduli remetessége, és a középkori angol kastélyok mintájára épített nádasdladányi Nádasdy-kastély várta nyitott kapukkal a vendégeket. Ozorán, a reneszánsz várkastélyok világát idéző Pipó vár, Dégen a szabadkőművesekhez kapcsolódó titokzatos legendáiról nevezetes Festetics-kastély megtekintésére invitálták szintén díjmentesen látogatókat.

A Műemlékek Nemzeti Gondnoksága e díjmentes látogatási nappal

A díszudvar Fertődön

olyan hagyományt kívánt teremteni, amelyhez a remények szerint az elkövetkező években számos hazai műemlék tulajdonosa és üzemeltetője is csatlakozik. Műemléki Világnap – amelyet eddig csak a műemlékes szakma ünnepelt – így válhat mindenki ünnepévé, amikor érdemes útra kelni és megnézni, akár a közvetlen közelünkben lévő, akár a távoli országrészekben található régmúlt korok építészeti emlékeit.

Az akciónapban részt vett műemlékek:

Dég, Festetics kastély, Edelény, L'Huillier-Coburg kastély, Fáj, Fáj kastély Fertőd-Eszterháza, Esterházy kastély, Fertőrákos, Püspöki palota, Füzéradvány, Károlyi kastély, Nádasdladányon a Nádasdy kastély, Oroszlány-Majkon a volt kamalduli remetesség, Ozorán Ozorai Pipó vára, Pécelen a Ráday kastély, Pécsen Jakováli Hasszán dzsámija és Idrisz baba türbéje, Szegváron a volt vármegyeháza, Tata, Esterházy kastély, Tuzséron a Lónyay kastély.

A kulturális örökségvédelem területén adományozható

Forster Gyuláról és Schönvisner Istvánról elnevezett elismerések 2008. évi kitüntetettjei

AZ ELMÚLT ÉVEKHEZ HASONLÓAN DR. HILLER ISTVÁN, OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTER EBBEN AZ ÉVBEN IS KITÜNTETÉSEK ADOMÁNYOZÁSÁVAL ISMERTÉ EL A MŰEMLÉKVÉDELEM ÉS A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉG VÉDELME TERÜLETÉN, ILLETVE ÉRDEKÉBEN KIEMELKEDŐ TEVÉKENYSÉGET FOLYTATÓ SZAKEMBEREK, SZEMÉLYEK, SZERVEZETEK MUNKÁJÁT. A KITÜNTETETTEK AZ ELISMERÉSEKET A MŰEMLÉKI VILÁGNAP ALKALMÁVAL ÁPRILIS 18-ÁN A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ORSZÁGHÁZ UTCAI KONGRESSZUSI TERMÉBEN TARTOTT KÖZPONTI ÜNNEPSÉGEN VETTÉK ÁT.

A műemlékvédelemért Forster Gyula-díjban részesült

Ágostházi László DLA, okl. építészmérnök, az Ybl-díj, Építészeti Nívó-díj, Európa Nostra-díj és számos más kiemelkedő díj birtokosa, az épített örökségek megőrzése érdekében kifejtett, öt évtizedet átfogó páratlanul gazdag és egyedülállóan eredményes, sokrétű (kivitelezői, tervezői, igazgatási, törvényalkotói, oktatói, publikációs, valamint civil kezdeményezői) munkásságáért.

Lángi József, restaurátor a műemlékvédelem nemes hagyományait továbbéltető, az értékvédelem áldozatos kultúrmisszióját elősegítő kiemelkedő kutató-restaurátori, publikációs tevékenységének elismeréseként.

Dr. Örsi Károly, okl. táj- és kertépítész, az OMF, majd az ÁMRK volt vezető kertépítész, az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága alapító tagja, a Történeti kertek szakbizottsága jelenlegi elnöke a magyar műemlékvédelem, azon belül a történeti kertek megóvása és helyreállítása terén kifejtett több évtizedes, meghatározó jelentőségű és irányt mutató munkásságáért, oktatói tevékenységéért.

A régészeti örökségért Schönvisner István-díjban részesült

Dr. Kovács László régész, a történelemtudományok (régészet) doktora, a honfoglalás- és kora Árpád-kor Kuzsinszky-éremmel és Akadémiai Díjjal kitüntetett vezető régészeti, fegyvertörténeti és numizmatikai kutatója rendkívül gazdag, nemzetközi jelentőségű kutatói és publikációs tevékenységéért.

Dr. Tomka Péter régész, a Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumi Szervezet nyugalmazott muzeológusa a régészeti kutatások és eredményeik közzététele terén végzett nemzetközi szintű tudományos munkásságának elismeréséül.

A felvételeket Hack Róbert készítette

A műemlékvédelemért Forster Gyula-émlékéremben részesült

Dr. Diószegi László okleveles közgazda, a Teleki László Alapítvány ügyvezető igazgatója a határon túli magyar műemlékek védelme, helyreállítása, támogatása érdekében kifejtett két évtizedes tevékenységéért, a további teendő, az új helyzetben követendő módszerek kidolgozásáért, megvalósításáért.

Dr. Erdélyi Géza református püspök a felvidéki református egyház tulajdonában lévő műemlékek megóvásában és gondozásában szerzett elévülhetetlen érdemeiért.

Gudur Botond magyarigeni református lelkész a dél-erdélyi szórványvidék pusztuló magyar emlékei megőrzése érdekében végzett, lehetetlent nem ismerő, példát mutató áldozatos munkájáért.

Pálos Frigyes prépost, örkanonok, művészettörténész, a váci egyházmegye műemlékeinek helyreállításában vállalt több évtizedes aktív szerepéért.

Dr. Sipos László Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei főügyész-helyettes a műemlékvédelem ügyét előmozdító kiemelkedő publikációs tevékenységéért.

Szmodits Julia okleveles építészmérnök, az Ybl Miklós Egyesület elnöke a műemlékvédelem ügyét hittel, töretlen lelkesedéssel, önmagát, magánéletét nem kímélve szolgáló önzetlen munkájáért.

A régészeti örökséget Schönvisner István- emlékéremben részesült

Komáromi Gábor, a vésztő-mágori kiállítóhely vezetője, a Csolt-Monostor középkori romkert felújítása, a történelmi kiállítóhely kialakítása és népszerűsítése érdekében végzett fáradhatatlan munkájáért.

Regős József környezetvédelmi asszisztens-barlangkutató, a barlangokban található régészeti lelőhelyek, illetve a Bükk-hegység őskori emlékeinek megőrzése terén szerzett elvülhetetlen érdemeinek elismeréséül.

Dr. Székely Kinga barlangkutató, a Természetvédelmi Hivatal Barlangtani Intézete, illetve Osztálya volt vezetője, majd főtanácsosa a barlangokban található régészeti örökség megővése területén végzett páratlanul gazdag és eredményes munkásságának elismeréseként.

Dr. Wierdl Zsuzsa okleveles festő- és falképre-restaurátor művész a legkorszerűbb tudományos eszközöket és egyedi technikai megoldásokat alkalmazó, a hiteles helyreállítást szolgáló, magas szakmai igényességgel végzett falképre-restaurátori munkásságáért.

A díjakat **dr. Manherz Károly**, az OKM szakállamtitkára adta át. Köszönjük a kitüntetettek eddigi munkáját, és gratulálunk az elismeréshez! ■

ICOMOS-DÍJ 2008

Az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága a Bíráló Bizottság javaslatára a körültekintő helyreállítást ICOMOS-díjban részesítette:

- a **Szeged, Főpályaudvar /Indóház/** épületét
A 20. század elején, Pfaff Ferenc, a MÁV építészete tervei szerint épült szegedi Főpályaudvar kétszintes elrendezésével kora hasonló alkotásaitól eltérő megoldást kapott. Az épületet mind külső megjelenésében, mind kiemelt, belső tereiben képző- és iparművészeti alkotások jeles választékával gazdagon díszítették. A háborús pusztítások helyreállítása után az 1960-as években "tatarozták". Korszerű helyreállítása 2005-el kezdődött. A műemléki igényességű helyreállítás terveinek elkészítésére tervpályázaton **Hajós Tibor** építésmérnök és munkatársai nyerték el a jogot. Az épületet 2005-ben műemlékké nyilvánították.
- a Budapest, Múzeum körút 6-8.sz alatti **ELTE** épületcsoportból a **Gólyavár** épületét – az korszerűen megvalósított helyreállításon belül – az eredeti építészeti koncepció és az épületrészletek gondos megőrzéséért, illetőleg helyreállításáért.
Az előadótermetek magába foglaló épület eredetileg 1897-ben épült **Pecz Samu** tervei szerint. Későbbi funkcionális változtatásai ellenére tömegalakítása, homlokzati architektúrája megőrizte az eredeti megjelenés fontos elemeit. A most befejeződött helyreállítás az ELTE igényeinek megfelelően valósult meg. Ezt úgy oldották meg, hogy az épület tömegének és homlokzati rendszereinek eredeti karaktere nem változott. Építész tervező: **Kun Zoltán** építésmérnök.
- a Székesfehérvár, **Hiemer-Font-Caraffa-ház** eddig helyreállított részeit – a műemlékvédelmi szempontból gondos, szakszerű előkészítésért és helyreállításért.
A székesfehérvári történelmi belvárosban kiemelkedően hangsúlyos elhelyezkedésű épülettömb három utcával és a Városházatérrel határolt nagyméretű telekcsoportot foglal el. Az együttes helyreállítását a műemlékvédelemben elvárható történelmi, építéstörténelmi, épületrégészeti, szerkezeti kutatás előzte meg. Az ezek eredményeire támaszkodó helyreállítás az épület architektúrája minden elemét gondosan megőrizte, illetve visszaállította, a pótlásokat az eredetieknek megfelelően készítette. A helyreállítási munka **Koch Péter** építésmérnök és munkatársai összehangolt, igényes csapatmunkáját dicséri.

AZ ICOMOS MAGYAR NEMZETI BIZOTTSÁGA, A BÍRÁLÓ BIZOTTSÁG JAVASLATÁRA CITROM-DÍJ 2008-AL MINŐSÍTETTE:

- a **Sopron, Hátsókapu 1. sz.** házat félbehagyott műemléki helyreállításáért és folyamatos állagromlásáért.
A házat elhanyagolt állapototért, az évszázad "leghosszabban elhúzódó" műemléki helyreállításáért részesíti a bíráló bizottság Citrom-díjban.
A Hátsókapu 1. számú ház helyén, nyolc évszázadon keresztül, a soproni "város-vár" keleti – "hátsó" – kapuja állt. A kapu felépítményét 1823-ban lebontották: alapfalai felett 1823 és 1825 között Hasenauer Márton tervei szerint zárt sorban, a korai historizmus klasszicizáló stílusában kétemeletes, reprezentatív lakóházat építettek. A helyreállítási munkák megszakadtak, az épület hosszú idő óta üresen áll. A homlokzat nyílászáróit kibontották, az ajtó és ablaknyílások üresen néznek az utca felé. Az épület állapota évről-évre romlik. A fontos városképi motívumot, becses építészeti emléket, Sopron Európa-díjas történelmi Belvárosának "kapuját" a teljes fizikai összeomlás, szerencsétlen esetben a bontás veszélye fenyegeti.
- a **kőszegi Posztógyár hajdani épületét**, mivel a tartós elhanyagolás után a védett épület engedély nélkül elbontották. A teljes bontás megakadályozására a legértékesebb épületrészek ideiglenes védelmet kaptak. A többszöri tulajdonosváltást követően az értéktelen épületrészek, a 20. század végén épült toldalékok bontását az örökségvédelmi hatóság engedélyével 2008. februárra befejezték.
A húsvét előtti héten azonban az ideiglenes védelem alatt álló épületrészeket egyetlen éjszaka alatt teljesen lerombolták. A fontos történelmi értékkel bíró együttes fenntartandó elemeinek elpusztításával egyértelműen és szándékosan akarták eltörölni egy kisváros egyetlen ipari építészeti örökségét. ■

Nekrológ – öt képből

■ BALÁZSIK TAMÁS

Badacsonytomajban, a hajdan jobb kort megért hegy lábánál áll a képeken látható műemlék épület (Törzsszám: 5118).

A rendkívül harmonikus megjelenésű, sajátos típust képviselő, pince-présház, kúriát és villát ötvöző épületet minden bizonynyal a 19. század első felében fontosabb kormányzati pozíciókat betöltő Szluha család építtette 1835-ben, klasszicista stílusban. 1858-ban Szluha Antal a birtokosa.

1951-ben

Maga az épület valóban ott áll, de ma már joggal tehetjük fel a kérdést, hogy valóban ugyanaz az épület áll-e ott?

A ház története csaknem szokványos. Az utódok, akiknek ízlése, kultúrája vélhetően nem tért el az építtető elődök ízlésétől, kultúrájától megőrizték a ház eredeti arculatát. Íme, 1976-ban meg ilyen volt az egykori kúria:

1976-ban

Az archív fotókat a VATI fotótárának szivességeiből közöljük

Aztán jött valaki, megvette, s úgy gondolta, hogy fel kell újítani. Íme, néhány részlet a megújításra váró épületről.

2006-ban

Megkérdezték a Hivatalt. A mienket, 2005-ben. A Hivatal 2005-ben tévedésből azt válaszolta, hogy az épület nem műemlék.

Hivatalunk elhatárolódása birtokában tehát, szabad kezét kapva, a tulajdonos "sajátos" ízlésének megfelelően, a leg-ócskább, legízléshiányosabb magán-építkezések modorában silányíthatta tönkre az épületet. Főpárkányának eltávolítása után a homlokzat közepén most íves megemelt betonlezárás éktelenkedik, tetőzetéből ablakok és idétlen kémények meredeznek.

Vakolatát, tagozatait teljesen leverték, jellegzetes, félköríves ablakát átalakították, a bejárat elé betonhengerekre erkélyt építettek, oldalfalát íves nyílással áttörték. Badacsonytomaj 19. századi építészetének egy jelentős emléke – mielőtt ismertté válhatott volna – tönkrement.

Most vajon elégedett az aki, benne lakik? Esetleg még büszke is, hogy sikerült rendbe hoznia ezt az „ócska“, régi házat? Most jobb? És mit gondoljon az utókor – rólunk? ■

2007-ben

Fotó: Balázsik Tamás

MI MIT TUD RÓLA?

Ez az utcán figyelmesen járó, felelősségteljesen gondolkodó emberek, a társadalmi szervezetek, a városvédők és polgármesterek rovata.

Az Örökség szerkesztősége márciusi számában meghirdette, hogy új rovatot indít épített örökségeink érdekében. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy olvasóink – a társadalmi szervezetek lelkes munkatársai, a szakemberek és nem utolsósorban a települési és országos politikusok – mit vesznek észre, mit változtatnának, mit mentenének meg mindennapi környezetükben? Mire figyelnek fel? Szeretnénk megtudni, hogy milyen állapotban vannak az elmúlt korok házai, amelyek, ha nem is műemlékek, de hozzá tartoznak egy-egy falu-város arculatához.

Kövágóörs zsinagóga

Az ÖRÖKSÉG szerkesztőségének figyelmébe ajánlom a kövágóörsi zsinagógát. Évek óta könyörgök, hogy szülessen egy kötelezés a helyreállítás érdekében! Jelenleg a zsinagóga magántulajdonban van, folyamatosan pusztul és a falu szegénye. Véleményem szerint, ha nem megy a kötelezés, akkor drasztikusabb lépés szükséges. Az épület alkalmas galériának, alkotó háznak, egyháztörténeti múzeumnak stb...

Kerner Gábor
Kövágóörs

Foto: Kerner Gábor

*Ön mit vett észre? Kíváncsian várjuk észrevételeit, s fényképeit is környezete átalakításra váró (?), pusztulófélben lévő vagy éppenséggel már eltűnt műemlékeiről,
– régészeti értékeiről.*

Mindarról, amit egy felelősségteljesen gondolkodó ember észrevesz - és szóvá tesz. Írja meg, hogy

– Ön szerint kinek a dolga, hogy intézkedjen, s azt is, hogy

– Ön mit tanácsol, mi legyen vele?

Várjuk észrevételét, véleményét az orokseg@koh.hu e-mail, illetve a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, ÖRÖKSÉG szerkesztősége, Budapest 1014, Táncsics u. 1 címen.

Lázár Gabriella

Széchenyi-fürdő Brüsszelben

Az 1958-as brüsszeli világiállítási területen, az Atomium közelében található Mini Európa parkban a közelmúltban avatták fel azt az épületmakettet, amely a budapesti Széchenyi-fürdő – apró részleteiben is élethű – mása. A témaparkban az Európai Unió összes tagországából látható egy vagy több, az országra különösen jellemző, "emblemikus" építmény kicsinyített mása.

Az avatást követő hosszú hétvégén a Magyar Turizmus Zrt. a az idegenforgalmi lehetőségekről – köztük a termalfürdőkről – tájékoztatót tartott a Mini Európa parkban. (A *Turizmus Panoráma Bulletin* nyomán)

Felújítják a váci zsinagógát

Megújul Vácon, a város központjában álló, romantikus stílusú zsinagóga. A mintegy 200 millió forintba kerülő rekonstrukcióhoz a pályázatokon elnyert pénzekon kívül a Mazsihisz és a város önkormányzata is hozzájárult. A zsinagóga külseje elkészült, jelenleg a belső kiképzés, a szerelések és a berendezés munkálatai folynak. A tervek szerint idén júniusban adják át az elkészült zsinagógát, amelynek fűtését anyagiak híján nem tudják megoldani, így az a téli időszakokban zárva lesz. A 120 férőhelyes épületet közösségi programokkal kívánják megtölteni és meg kívánják nyitni a nagyközönség előtt. Kiállításokat, hangversenyeket, klezmerkoncerteket kívánnak rendezni a tévéfelvételek készítésére is alkalmas épületben.

Több helyiség látogatható a szabadkígyósi kastélyban

Több helyiség látogatható az Alföld legimpozánsabb épületében, az egykori Ókígyóson, ma Szabadkígyóson álló Wenckheim-kastélyban. Az állami vagyonkezelői tulajdonban levő, a megyei önkormányzat középiskolája által használt épületben nemrégiben több helyiség, mint például a korábbi igazgatói szoba is megnyílt a látogatók előtt. A műemléki védeltséget élvező kastély továbbra is csak előzetes bejelentkezés után tekinthető meg. (Békés Megyei Hírlap nyomán)

Múltbéli történetek

Kassai történetek 4.

...ahogyan a dóm oltárai Hejcéről visszatértek

■ ÉRI ISTVÁN

A kassai műkincsek Hejcére szállításának ügye hamarosan szűk körű, de nemzetközivé dagadó botránnyá váltott ki. A szovjet csapatok már 1944. december 17-én megszállták Hejcért és – szokásukhoz híven – zsákmányolni kezdtek. A püspöki nyaraló pincéjében csakhamar ráakadtak a 76 múzeumi tárgyakkal teli és a 27 hatalmas, az egyházi műalkotásokat tartalmazó ládára. Ezeket azonnal feltörték. Ennek hírére – amint azt Mihalik Sándor jelentéséből megtudhatjuk – "az ott operáló orosz hadsereg parancsnoka, Petrov generális kiszállt a helyszínrre, és a műkincsek megóvásáért állandó és felelős őrséget állított." Petrov a Szlovák Nemzeti Tanácsnak küldött táviratában közölte hogy a megtalált értékeket "a mi trófea hivatalunk védelmébe vette". Szerinte a ládákban "az átvonuló román egységek turkáltak". Amikor 1945. január 19-én Kassára is bevonult szovjet csapatok egységeivel együtt a csehszlovák kormány képviselői is megérkeztek, a kiűrt dóm oltárainak ügye interveniálásra készítette őket.

Bár a magyar kormány csak április 11-én költözött Debrecenből Budapestre, a Vallás- és Közoktatási Minisztérium (VKM) már március 3-án átiratban szólította fel a MOB vezetőségét, hogy a kassai ügyben sürgős jelentést adjon. Erre az ukázra semmiféle válasz nem érkezett. Az ostrom során amúgy is megtépzott, létszámban is hiányos hivatal még alig-alig volt működőképes – ráadásul alighanem tájékozatlan is volt az ügyben. Ezért a VKM április 11-én megismételte felszólítását, a válaszára 8 napos határidőt szabva meg. Ezúttal sem történt semmi. Április 24-én érkezett a harmadik felszólítás, 3 napos határidővel. Erre Gerevich május 7-én válaszolt ugyan, de csak az 1943/44-es intézkedésekről tudott felvilágosítást adni. Végül a MOB "1945. június hó 4-én, Mihalik Sándomnak Kassáról Budapestre érkezése és jelentéstétele alapján is, sürgős felterjesztést tett felettes hatóságának a műkincsek Kassára való visszaszállítása ügyében".

Nézzük tehát részletesen Mihalik kétoldalas jelentésének megfelelő szövegrészeit:

"1945. február havában Putilov orosz őrnagy Moszkvából repülőgépen Kassára utazott, s velem együtt Hamvazószerdán (február 13-án) Hejcére ment. Ez alkalommal végignézte az összes ládát, s helyszíni nyomozást tartott a decemberi fosztogatás személyi felderítése céljából is. A kassai múzeumban lévő jegyzékek és leltárak alapján megállapítást nyert, hogy az összes ládák megvannak (sic), viszont jelentékeny részüket feltörték. Putilov őrnagy nyomozásának eredményéről részletes jelentést állított össze, s a Hejcen felvett jegyzőkönyvvel együtt azt Moszkvába illetékes parancsnokságánál beterjesztette. Ennek eredményeként a IV. fehérorosz hadsereg parancsnoksága értesítette a Szlovák Nemzeti Tanácsot, hogy a hejcei műtárgyakat a hadizsákmány alól feloldja, azt Szlovákiának juttatja, s utasítást ad arra vonatkozólag, hogy a műtárgyak őrzetéről Szlovákia közvetlen intézkedjék. Erre egy orosz őrnagy (Nazarkina) kíséretében Szabó Jenő, a kassai múzeum titkára Sátoraljajúhelyre utazott, a hejcei orosz őrséget az új helyi parancsnokságról bevonatta, s az eltávozó orosz őrszemek helyére 8 csehszlovák csendőr őrséget állított, a püspöki nyaraló földfeletti részét pedig visszaadta a kassai püspöknek." Meg kell jegyeznünk egyrészt, hogy a nagyhatalmú múzeumi titkár már a csehszlovák kormány megbízásából cselekedett. Másrészt a kihirdetett "benesi dekrétumok" alapján Madarász Istvánt, az akkori kassai püspököt, amint Teleki Géza miniszterhez 1945. június 15-én kelt levelében megírta: "Engem egy szál reverendában, kis kézipoggyással kiutasítottak Kassáról." A trianoni békediktátummal kettészakított kassai püspökség magyar részének apostoli kor-

A székesszegyház főoltára

mányzója 1938 előtt, majd 1945 után is egy ideig Hejcére rezideált. "1945. május elejére – folytatódik Mihalik jelentése – a légóltalmi biztonságba helyező építészaink és munkásaink lassankint ismét összeverődtek Kassán, így érdemileg foglalkozhattunk a Kassára visszaszállítással. Május közepén egy teherautóval Hejcére kiszálltam... s a munkások megkezdték a dómi és múzeumi ládák felállítását a dóm közelébe való szállítását." A munka kezdetekor Mihalik, Bálint Alajos és Szabó Jenő (alias Eugen Sabol) számba vették a károkat. A Dómból származó műtárgyak 27 ládjából 22-öt törtek fel, a 76 múzeumiból 55-öt. A hármójuk által május 17-én aláírt jegyzőkönyv szerint a feltört ládák leltár egyeztetésére később került sor. Mihalik – minthogy ő is a kiutasítandók közé számított – Hejcéről nem tért vissza Kassára. De ezt megelőzően még érdekes tárgyalásban kellett részt vennie:

"Hejcére utazásom előtt Stefán Stamm, a szlovák iskolaiügyi miniszter kassai helyettesével két ízben is hosszabb megbeszélést folytattam, s ő azzal bízott meg, hogy a magyar kormányzati hivatalos szervek tudomására hozzam:

1) A fegyverszűneti szerződés alapján Szlovákiának visszajuttatandó kassai dómi és muzeális régiségek oly nagy értéket képviselnek s olyan nagybecsűek, hogy fenyegető gyors elpusztulástól minden

áron meg kell őket menteni.

2) Az eredeti műtárgyakhoz ragaszkodik Szlovákia, nem pedig az esetleges pénzbeli kártérítéshez.

3) Ezért tisztelettel felkérjük a Műemlékek Országos Bizottságának Szlovákiában is közszerepetben álló elnökét, hogy mihamarabb magyar állami autón szakkonzervátor kíséretében előbb Hejcére, majd onnét a Kassai iskolaügyi minisztériumhoz utazzék a hivatalos és szakzerű átadás megejtésére. A szakkonzervátor dolga volna annak a megállapítása, hogy a ládák szállíthatók-e már, a lepergéstől, s az ezáltal bekövetkezendő gyors pusztulástól mentesen nyithatók-e már a ládák, s ezenkívül az esetleges veszélyek azonnali megelőzése." Végül Mihalik ezzel fejezi be a jelentését: "Tisztelettel kérem tehát Elnök Urat, szíveskedjék a magyar illetékes kormányzati szerveknél erre vonatkozó elindító intézkedéseit megtenni."

Az ultimátumszerű üzenetből kitűnik, hogy az ügyben a felelőséget a szlovák fél teljes egészében a magyarokra hárítaná. Minthogy Mihalik már visszatért Magyarországra, a szíves hangú meghívással Kassára csalogatott Gerevich Tibor túsza lehetett volna a szlovákoknak. (Egy túsza már amúgy is volt a Kassai hatóságoknak dr. Bálint Alajos múzeumőr személyében. Ő ugyancsak 1938 után került Kassára – Csanád fia 1943-ban ott is született – mégsem járultak hozzá eltávolításához mindaddig, amíg a hejcei akció be nem fejeződik. Ezzel ráhárult minden felelősség.

Teleki Géza kultuszminister a Mihalik jelentésre gyorsan – és a ránk jellemző módon naivan – reagált. 1945. június 15-én "nyílt parancsot" bocsátott ki: Gerevich Tibor a magyar fél részéről kiküldendő bizottság felelős vezetője, segítői Kákay Szabó György restaurátor és Mihalik Sándor. Feladatuk: az átadásakor leltár készítése, a jegyzőkönyvben viszont ellentételezésként szerepeljen a Kassára szállított Magyar Műszaki Múzeum anyagának visszadása! Valószínű azonban, hogy a bizottság tagjainak sikerült a csapdahelyzetet felismertetni, és megmagyarázni a miniszternek. A nyílt parancsra Gerevich Tibor június 19-én rávezette: "tárgyatlanná vált". A megbízás érvénytelenítésének két oka is volt. Egyrészt azért, mert kiderült, hogy Bálint Alajos irányításával és szervezésével már javában folyt a visszaszállítás! Igaz, ez sem zajlott gondok nélkül. Erről Bálint Alajos 1945. június 8-án kelt, Gerevich Tiborhoz küldött leveléből értesülünk:

"A legutóbbi, június 1-i szállítmányunkkal baj volt, mert a magyar határőrök nem engedtek át bennünket, hanem öt társzékkel együtt Miskolcra, a kerületi parancsnokság épülete elé kísérték. Ott Kaffka Zoltán, kerületi parancsnok... azt mondta, hogy a szállítmányt ő sem engedheti át mindaddig, míg a miniszterelnökségtől... utasítást nem kap. Ezt még 3-án megátvározottuk a Műemlékek Országos Bizottságának és Mihalik igazgató úrnak. A szállítmánnyal pedig visszatértünk Hejcére. Arra kérjük mélyen tisztelt Elnök Urat, méltóztassék megfelelő helyeken kieszközölni, hogy a további műkincseket zavartalanul Kassára szállíthassuk... Eddig négyszer voltunk odaát, összesen 11 székkel. Minden alkalommal szerencsésen, baj nélkül érkeztünk Kassára. Az utunkról hosszabb jegyzőkönyvet vettünk fel és ennek egy magyar nyelvű példányát a Műemlékek Országos Bizottságához fogjuk eljuttatni."

Ez az irat sajnos nem maradt ránk. A MOB iktatókönyvébe 1945. június 4-15-e között a 19-től a 30-as iktatószámig kizárólag a Kassai ügy iratait jegyezték be, közülük azonban csupán a részletesen idézett két jelentés 1948-as másolata található, a többi feltehetően

kiselejteztek. Fennmaradt viszont a VKM irattárában a miskolci határőrparancsnoknak a Honvédelmi Minisztériumhoz (HM) beküldött iratcsomója. Ebben a Szlovák Nemzeti Tanács és a szovjet katonai parancsnokság eredeti iratai is megtalálhatók, amelyeket "Szabó Jenőtől" Kaffka elkobozott. Mindezeket a HM 1945. június 10-én intézkedésre eredetiben (a szlovák nyelvűeket hitelesített fordításban is) a VKM-hez továbbította. Kaffka vezérőrnagy június 2-i táviratában nemcsak az incidensről jelentett, de hozzáfűzte "minthogy azonban szlovák részről erőszakos beavatkozással is számolok, kérek azonnali intézkedést." A szállítmányt a határról Miskolcra kísérő határőrök ugyanis meghallották a rakományért felelős Sabol múzeumi titkár kijelentését: "Többé nem fogok így próbálkozni, hanem néhány teherautóval átküldjük érte a partizánokat." Kaffka közölte feletteseivel, hogy nincs megfelelő létszám a atrocitás elhárítására. (A jelek szerint Bálint Alajos hejcei működését szlovák részről szigorúan ellenőrizték, Bálint mellett Sabol is ott ült a bakon!)

Az 1945. június eleji események csak időlegesen gátolták a műtárgyak már megkezdett visszaszállítását. Feleslegessé vált a magyar kormány hivatalos közreműködése. A magyar fél szóhoz sem juthatott.

Mihalik Sándor június 4-i jelentésének mondatai a kincstár további sorsáról ugyanezt tanúsítják: "Van szerencsém egyúttal azt is jelezni, hogy a Kassai dóm kincstárának 1944. június havában a szemínáriumba légoltalmi okok miatt elrejtett, ill. elfalazott részét az orosz hatóságok szintén átvizsgálták, majd a Kassai dómnak hiánytalanul átadták. Az átvételről Tost Barna plébános és Wick Béla kanonok elismervényt adtak, azt a Kassai múzeum irattárába helyeztem el."

Az ügyben személyesen érintettek sorsának további alakulásáról a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának irattárából idézem Teleki Géza 1945. július 24-i ügyiratát Mihalik Józseffel kapcsolatban: "...a fegyverszüneti megállapodás értelmében a csehszlovák hatóságoknak átadott Kassai Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum igazgatói megbízatása alól felmentem és egyben további szolgálattételre a Magyar Nemzeti Múzeum Iparművészeti Tárához osztom be".

Mihalik 1929-1939 között már az Iparművészeti Tárban dolgozott. Miután Kőszeghy Elemér tárgazgatót 1945. május 14-én kényszernyugdíjazták, ő lett az utóda. Majd az Iparművészeti Múzeum önállósodásakor főigazgatóként 1946 szeptemberétől Voit Pál követte. Ettől kezdve, 1965-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig Mihalik a MNM főigazgató-helyettese volt.

Bálint Alajos családjával együtt – ahogyan azt viszont a KOF-tól a MNM Tanácsához érkezett előterjesztésben olvashatjuk, mint "a főfelügyelőség alá tartozó Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum őrt a csehszlovák hatóságok 1945. szeptember 3-án kiutasították." Kassai meghurcoltatása "jóvátételeként" Vargha László megbízott főfelügyelő szeptember 11-én javasolta, hogy az éppen megüresedett kecskeméti múzeum igazgatói állást töltsék be vele ideiglenesen. (Egy napra rá – szeptember 12-én már elkészült a javaslatot elfogadó határozat: Bálint Alajos 1949-ig a kecskeméti, majd 1968-ban bekövetkezett nyugdíjazásáig a szegedi múzeumot 1961-től Csongrád megye múzeumait igazgatta.)

Sajnálhatjuk, hogy a két főszereplő közül egyik sem hagyott hátra visszaemlékezést arról a hat esztendőről, amelyből a leghitelesebben értesülhetnénk Kassai működésükről. ■

Ismét látogatható Kassán a Rákóczi kriptá

A Kassa főterén álló gótikus Szent Erzsébet székesegyházban 1906 októberében nagy pompával temették újra II. Rákóczi Ferenc fejedelem hamvait. Évente mintegy 20 ezer magyar turista látogatja meg a kriptát, amelynek felújítását a 2006-os jubileumi ünnepségek után kezdték meg és a közelmúltban fejezték be. A felújítást pályázaton nyert uniós pénzekből mintegy hatmillió koronából fedezték, amelyből megoldották a kriptá szellőzését, a vízvezetését és új világítással is ellátták. Átadták az altemplomban lévő sírhelyet is, s a látogatók a domban megváltott jeggyel és vezető kíséretében ismét leróhatják tiszteletüket a fejedelem és bujdosótársainak koporsói előtt. A kriptában álló négy hatalmas kőszarkofágban pihennek a fejedelem és kísérete néhány tagjának hamvai. II. Rákóczi Ferenc fejedelem mellett édesanyja Zrinyi Ilona és fia, Rákóczi József, a másik háromban Esterházy Antal, Bercsényi Miklós és felesége Csáky Krisztina, valamint Sibrik Miklós földi maradványai pihennek.

Éremkincslelet Paks határában

■ BELÉNYESY KÁROLY

A Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat Paks határában 2008. április 7-én kezdte meg az M6 autópálya tervezett nyomvonalába

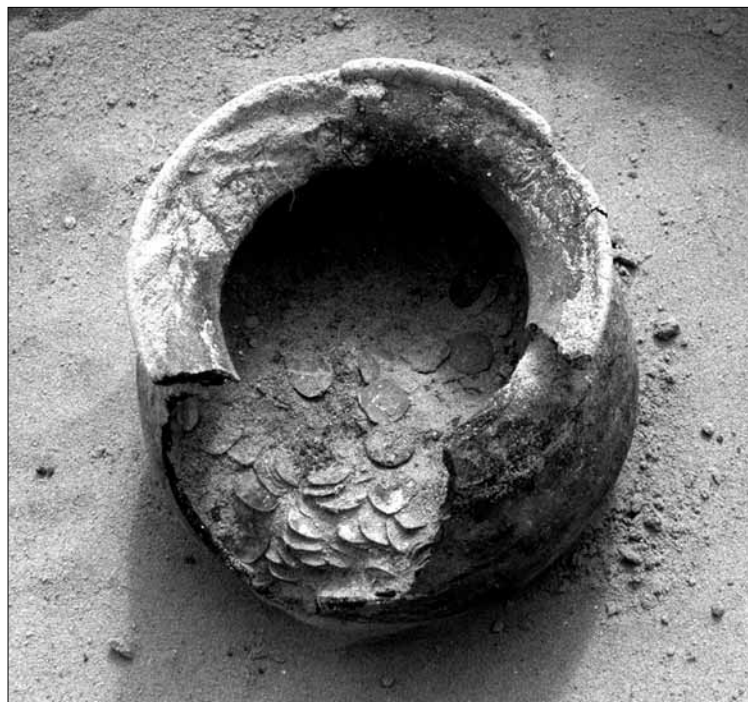

A régészeti feltárás helyszíne

eső intenzív középkori lelőhely megelőző régészeti feltárását. A feltárás első szakaszában felszínre kerültek egy elpusztult középkori település korábbi lakóházainak maradványai. A régészeti kutatást folyamatosan segítő műszeres leletfelderítés során egy agyagedénybe rejtett éremkincslelet került elő. A törött cseréppel lezárt fazékban, egy szövetszakban több mint 2300 darab ezüst, ún. "bécsi dénárt" rejtettek el. Az előzetes szakértői vélemények szerint a kincset gazdája legkorábban az 1320-as, 1330-as években áshatta el. A jelentős leletanyag szakszerű kibontása, restaurálása és osztályozása a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálatnál zajlik – szakértők bevonásával. A régészeti leletek természettudományos vizsgálatait a Szakszolgálatnak erre a feladatokra specializálódott laboratóriumában végzik. Analizálják az edény tartalmát, az előkerült üledéket, növényi és egyéb szerves maradványokat, ennek keretében pollenanalitikai, archeobotanikai vizsgálatokra kerül sor. A vászonszákocskák fémsók által konzerválódott maradványait, a Szakszolgálat egyik partnerintézményébe szállítják át. A lelet különlegességére való tekintettel a kerámia nyersanyagát a laboratóriumban petrográfiai elemzéssel vizsgálják.

A pénzek kibontását az a szerencsés körülmény is segítette, hogy azok az edényen belül nem korrodálódtak össze, a fazekat kitöltő

laza talajban az egyes érmék jó állapotban maradtak meg így már az első tisztítás után azonosíthatóak a meghatározás szempontjából perdöntő éremképek. A kutatók számára ismert "régészeti horizontba" tartozó leletgyűttes különleges értékét az adja, hogy hiteles régészeti feltárás során került elő, mintegy zárt egységként, sértetlenül, azaz az elrejtés óta senki nem fért hozzá. Az edényből előkerült pénzek hasznos adalékul szolgálnak a 14. század első felének gazdasági viszonyaira, a régió és az elpusztult település történetére egyaránt. Az ásatás kezdeti fázisában előkerült leletet a feltárók szerint több jelentős lelet is követheti még. A régészek számára még különös és izgalmas felfedezéseket rejthet a Paks határában elpusztult középkori

A fotókat a szerző készítette

település. A feltárás adottságai között igazán különlegesnek számít az, hogy a kutatással érintett terület feltehetően a hajdani település központján halad át, érintve annak templomát, temetőjét és lakóházait, amelyeket így az itt kutató régészeknek alkalma lesz teljes egészében feltárni, és újabb reprezentatív leletanyaggal gazdagítani a korszak anyagi kultúrájára vonatkozó ismereteinket. ■

A három pillér egysége Szili Katalin látogatása az MNG kastélyainkban

A közelmúltban négy történelmi műemlék kastélyt, illetőleg emlékhelyet keresett fel dr. Szili Katalin, az Országgyűlés elnöke.

A sokáig gyermekotthonként hasznosított dégi Festetics kastélyban megtekintette az idei felújítás eddig látható eredményeként egybenyitott földszinti teremsort. Alföldi Gábor tájékoztatta a házelnök asszonyt a Festetics család történetét és szabadkőműves kapcsolatait bemutató, június 14-én nyíló kiállításról. Ozorán Pipo várát Dobó Ágota, a MNG igazgatóhelyettese mutatta be. A vendégeket Schranz Mónika, a vár "háziasszonya" kalauzolta végig az értékes műtárgyakkal szakszerűen berendezett termeken.

Somogyváron részben a Szent László emlékhely feltárásáról, valamint a várható fejlesztéséről hallgatott meg tájékoztatót az Országgyűlés elnöke, aki bejelentette, hogy a kormányzat kilencmillió forinttal kívánja támogatni az Emlékhely felújítását. A Nemzeti Gondnokság kezelésében lévő műemlékek látogatása végül a nádasdladányi Nádasdy kastélynál ért véget.

"Fontos a feltárás, megőrzés és a hasznosítás három pillérének egysége, úgy gondolom, erre a három pillerre lehet, hogy most többet kell áldoznunk, de ez hosszútávon nyilvánvaló mindannyiunk számára értéket jelent" – mondta búcsuzól dr. Szili Katalin.

Mi kötelességünknek tartjuk, hogy ne csak bemutassuk a széles közönségnek a ránk bízott emlékeket, hanem megpróbáljuk a politikusok figyelmét is felhívni arra, hogy milyen és mekkora örökséggel gazdálkodhatunk – közölte Varga Kálmán, a Műemlékek Nemzeti Gondnokságának igazgatója. (tudósítónktól)

MŰEMLEKI-RÉGÉSZETI ÉRTÉKEINK NYOMÁBAN

A VÉDÉSI OSZTÁLY MÚLT HÓNAPBAN A VÉRTESSZŐLŐSI ELŐEMBER-TELEPHELYRE ÉS A TATAI ANGOLKERTBE HÍVTA MEG AZ ÖRÖKSÉG OLVASÓIT. SORON KÖVETKEZŐ KIRÁNDULÁSUNKON MÉG NYUGATABBRA KALANDOZUNK, ÉS A SOPRONI-HEGYSÉG RÉGÉSZETI-MŰEMLEKI ÉRTÉKEIT VESSZÜK SZÁMBA: AZ 1951 ÓTA RÉGÉSZETILEG VÉDETT SOPRONI VÁRHELYET ÉS KÁROLY-MAGASLATOT, VALAMINT AZ 1930-AS ÉVEK MODERN ÉPÍTÉSZETÉNEK EGYIK KÜLÖNLEGES ALKOTÁSÁT, A MŰEMLEKI VÉDETTSÉGRE IS JAVASOLT KÁROLY-KILÁTÓT.

A Soproni-hegység szívében, a 482 m magas Várhelyen található két világhírű védett régészeti lelőhelyet, az őskori erődített települést és halomsíros temetőt megcélzó kirándulás Sopronból indul, ahonnan helyi autóbuszjárat indul Sopronbánfalva és Brennbergbánya felé. Sopronbánfalva román és gótikus falképekkel díszített, középkori eredetű Mária Magdolna-templomáról, és a szintén középkori eredetű, barokk kőkorlattal és szobrokkal díszített lépcsőn megközelíthető gótikus kármelita templomáról nevezetes. A falut elhagyva a Brennbergi-völgyben, a Gyermek-és Ifjúsági tábomál célszerű megállni. Innen dél felé a P+ turistajelzésen, a Tolvaj-árok meredek völgyében lehet felkapaszkodni a Várhely és az Új-hegy közötti nyeregben található tisztásra, ahol már feltűnik a várhelyi kora vaskori halomsíros temető néhány sírhalma. Ezek mellett elhaladva az őskori erődített település többszörös sáncvonalán kelhetünk át. Innen a piros háromszög jelzés vezet fel a Várhely csúcsán található kilátóhoz, ahonnan megkapó kilátás nyílik Sopron városára, a Fertő-tóra és a Soproni-hegység többi hegyére. A Várhely csúcsa az óriási kiterjedésű erődített település déli sáncgyűrűjében emelkedik. Akinek van kedve hozzá, egy hosszabb sétával körüljárhatja a több km hosszan húzódó mesterséges sáncokat. A védett lelőhely Sopronbánfalva irányából a sárga háromszög, a piros kör és a piros háromszög turistajelzéseken egyaránt megközelíthető: a sárga jelzés az őskori földvár déli sáncgyűrűjének északi oldalát, a két piros pedig a nyugati oldalát érinti.

■ NAGY LEVENTE

Sopron-Várhely, késő bronzkori és vaskori erődített település és kora vaskori halomsíros temető

A Soproni-hegység legjelentősebb, a nemzetközi kutatásban is ismert lelőhelye a Várhely (Burgstall) tetején helyezkedik el a Tacsi-árok és a Tolvaj-árok közötti csaknem 500 m magas gerincen. A lelőhely déli része a 482 m magas csúcsot és a hegyoldalt foglalja magába, míg az északi rész a hegy Áfonya-hegynek is nevezett északi nyúlványára nyúlik át. Az 1970-es években elvégzett sáncátvágások eredményei alapján az őskori település a késő bronzkori urnamezős kultúra idején, a Kr.e. 9. században jött létre. Házai a hegy platójának nyugati szélén egészen a lejtőig nyúltak le, a plató keleti szélén a telepet egyszerű cölöpkerítés védte.

A kora vaskori Hallstatt-kultúra idején, a Kr. e. 7. században az egész területet sánccal erődítették meg. A sánc felépítése a becslések szerint 53 000 m² földmunkát igényelt, amelyet csak egy nagy és jól szervezett közösség tudott végrehajtani. A munka sikere érdekében talán az emberáldozattól sem riadtak vissza, a nagy sánc délkeleti szakaszának aljában ugyanis egy hamus réteg tetején az 1970-es években egy különleges csontváz került elő: a korábban legalább öt-hat gyermeket megszült 45 év körüli nő jobb felkarcsontja el volt törve, hosszúcsontjainak végén kutyaharapás-nyomok voltak láthatók. A feltehetően erőszakos halált halt nő a mondabeli Kőműves Kelemennéhez, vagy a Rómát megalapító Remushoz hasonlóan építési áldozat volt az új védműben, esetleg valamilyen más bűncselekmény áldozata lett? Halálának gyanús körülményeit 2700 év elteltével már lehetetlen kinyomozni. Annyi bizonyos, hogy ez a hegytetőre telepedett népcsoport a biztonságát nem bízta a véletlenre, több más kisebb erődített helyet is építtetett a Soproni-hegységben: a Várhelytől keletre található Sánc-hegyen és Károly-magaslaton. Várhelytől jóval délebbre, az Istenszékének nevezett hegyen szintén láthatók kora vaskori eredetű sáncmaradványok.

A régészek a sűrű erdő miatt a földvár belsejében csak néhány kisebb felületen áshattak. Néhány kisebb lakóház maradványai kerültek elő, amelyeket a Kr. e. 8.-6. századokban használtak az itt élők. A település következő lakóit – több száz évvel később – már a keltákkal azonosíthatjuk. Ők a Kr. e. 2.-1. században

A felvételeket a szerző készítette

Rekonstruált halomsír a Várhelyen

a település legkevésbé védhető délnyugati oldalát két fa- és kőkonstrukciójú elősáncal vették körül, a földvár belső területét pedig a Várhely és az Áfonya-hegy közötti nyeregben egy további sáncsal két részre választották. Jelenlegi ismereteink alapján nem dönthető el, hogy a kelták csak a Várhely csúcsán és a déli várrészben telepedtek-e meg, vagy az egész erődített települést lakták. Az ásatási eredmények alapján az erődített település legszélső elősáncának délnyugati nagy kapuja szintén a kelta korban épült.

A várhelyi őskori erődített telep megtekintése után a piros háromszög jelzésen dél felé gyalogolunk vissza egy tisztáshoz, innen hamarosan a lelőhelyet a 19. század végén kutató régészről, *Bella Lajos*ról elnevezett emlékműhöz érünk. Az emlékműtől dél felé betonozott út vezet a kora vaskori halomsíros temetőhöz, a sírok az út két oldalán emelkednek az erdőben. A lelőhelyet, a halomsíros temető területét az autósok a soproni Alsó-Lövérek városrészéből induló Récényi úton egyenesen érhetik el.

A fokozatosan pusztuló sírhalmok közül a 19. század végén még több mint 200, az 1970-es években már csak 153 volt látható. 1887 és 1932 között körülbelül 80, majd 1971 és 1978 között további tíz halmot tártak fel (*Bella Lajos*, *Gallus Sándor*, *Lauringer Jenő*, *Nováki Gyula*, *Patek Erzsébet*). Az elhamvasztott halottak maradványait kőlapokkal, kőkoszorúval vagy kőpakolással körülvevett sírban, több esetben fa- illetve kőszerkezetű sírkamrákban, egy-egy urnában helyezték el. A legtöbb halomba a Kr. e. 7. században, az erődített település virágkorában temetkeztek, de előfordult néhány olyan sír is, amelyekből Kr. e. 8. és 6. századra keltezhető leletek is előkerültek.

A legkülönlegesebb leletek azok a hat sírban is előforduló edények (többnyire nagyméretű agyagurnák), amelyeken bekarcolt imádkozó, gyászoló, táncoló, zenélő emberalakokat és különféle, nehezen értelmezhető kultikus jeleneteket ábrázoltak. Ezek között három olyan edény is van, amelynek különleges ábrázolásai egész Európában egyedülállóak. A 80. számú halomsírből előkerült, és a soproni múzeum régészeti kiállításán is látható edényen madár- és emberábrázolások mellett egy kocsi-jelenet látható. Még híresebb azonban a 19. század végén Bécsbe kerülő, és a Naturhistorisches Museum régészeti kiállításán megtekinthető két nagyméretű urna a 27. és a 28. számú halmokból, amelyekre titokzatos alakok egész sorát karcolták be. A 27. halom női sírjából előkerült edényen egy munkagödörbe állított szövőszéken egy nő dolgozik, mellette egy lanton játszó, egy fonó és két táncoló alak látható. A lantábrázolás a görög világból jól ismert phorminx-nevű hangszerre emlékeztet. Hasonlóan rejtélyesek a 28. számú halom férfisírjából származó nagy edény bekarcolt ábrázolásai is: az edényen egymással szembenálló, harang alakú ruhákat viselő gyászoló és táncoló alakok mellett egy (túlvilági?) kocsiutazást és egy vadászjelenetet láthatunk.

Mivel a keleti Hallstatt-kultúra területén élő népek mitológiája nem ismert, a kutatók kényszerűségből a görög mitológia és a kora vaskori görög hétköznapi és ünnepek Homéros és más költők által ábrázolt történései, valamint a kora vaskorban több helyütt megtalálható itáliai eredetű bronzvödrök (situlák) dom-

borműves ábrázolásai alapján próbálták magyarázni a várhelyi urnák jeleneteit. Egyes feltételezések szerint (*Alexandrine Eibner-Persy*, *Biba Terzan*) a fonó és szövő alakok sorsistennők ábrázolásai, akik a görög mitológia Moiráihoz hasonlóan az élet szönyegét szövik és fonalát fonják (amikor az elszakad, bekövetkezik a halandó elkerülhetetlen halála). *Fekete Mária* szerint a kocsizás, verseny-jelenetek, vadászat, szövés-fonás és a lantjátékos ábrázolásai a hősi műltra, régi dicsőségre emlékező, Homéros-hoz hasonlítható énekmondók hőstörténeteit elevenítik fel. Az ábrázolások értelmét azonban jelenlegi ismereteink szerint egyelőre nem lehet hitelt érdemlően megfejteni.

A temető legérdekesebb látnivalója az 1970-es években feltárt 131. számú halom helyszínen rekonstruált sírkamrája, amelyet szabadtéri kiállításon mutatnak be a nagyközönségnek. A fából ácsolt sírkamra a női sírokra jellemző mellékletekkel volt ellátva: a talpas tálak, dupla edény és a sírban megfigyelt faszénmaradványok alapján sírba helyezett tűzhelynek tekinthető tűzikutya mellett egy vaskés, valamint egy bronz nyakperccel és hárfa alakú vasfibula töredékei rejtette. A lelőhely jelentőségét a helyszínen magyarázó táblák mutatják be.

A halomsírmező végigjárása után a Récényi utat keresztező piros háromszög-jelzésen indulunk el kelet felé. Hosszas gyaloglás után a Hét Bükkfa-nevű pihenőhelynél a Z jelzésre rátérve érzük el a Sopron felé vezető műutat. A műút kelet felé a Károly-magaslat irányába ágazik el, majd a Z jelzés is erre az útra tér rá. A gépkocsival is járható út a szomszédos Dalos-hegyen található TV-toronyhoz vezet. Egy keskenyebb aszfaltozott út ágazik le a Dalos-hegyre vezető útról, amely egészen a Károly-magaslatig vezet, de sorompóval lezárták, ezért csak gyalogosan járható. Ez a keskenyebb aszfaltozott út átvágja a hegyen található kora vaskori erődített település viszonylag jó állapotban megmaradt déli sáncát, amely az út mindkét oldalán jól követhető az erdőben, mintegy 100-150 m hosszú szakaszon. Az 1888-1991-ben, majd 1912-ben és 1918-ban folytatott ásatások nemcsak a magaslati település, hanem hét – ma már nem látható – halomsír területét is érintették. A 3. számú halom egyik síri használatra szánt, jelenleg a soproni múzeumban őrzött edényen a várhelyi halmokból ismert urnához hasonlóan bekarcolt jelenetek láthatók: egy harang alakú szoknyás nőalak, lovas, valamint egy szarvast feláldozó (?) alak. A műút végül a 394 m magas magaslattetejére kapaszkodik fel, ahol a Romwalter Károlyról elnevezett kilátó áll. ■

A Várhely sánca

A Károly-kilátó

Winkler Oszkár tevékenységének köszönhetően – Pécs mellett – Sopron a két világháború közötti modern magyar építészeti egyik legfontosabb központjává vált. A neves építész legismertebb művei közé tartozik az 1933 és 1935 között korai modern stílusban épült Károly-kilátó. A terméskövel burkolt, szinte csak egymáshoz tapasztott hasábokból kialakított 23 m magas kilátótorony különlegessége egyik oldalának ferde sudarasodása, amely az építménynek különleges dinamizmust kölcsönöz. A kőtorony helyén az első, fából készült kilátót a Soproni Városszépítő Egyesület egyik lelkes tagja, Romwalter Károly nyomdász építette társaival együtt 1902-ben, minderről a mai kilátó falán elhelyezett emléktábla is tudósít.

A 19. század utolsó harmadában kibontakozó természetjáró mozgalom műemléki védettséget élvező építészeti emlékeinek száma Magyarországon igen csekély. A középhegységi turizmus hőskorát idéző, fából ácsolt dobogókői turistaház (1898), a budai hegyek egyik fő látványossága, a Schulek Frigyes által tervezett neoromán János-hegyi kilátó, valamint az Örökség 2007. szeptemberi számában is bemutatott historizáló visegrádi Zsitvay-kilátó mellett a soproni modern stílusú Károly-kilátó szintén a munkásságnak is példát adó, 20. század első harmadában virágzó polgári természetjárás és társasági kultúra reprezentatív emléke, műemléki védettsége messzemenően indokolt. Építészettörténeti szempontból is kiemelkedik a későbbi, már modernebb stílárú törekvésekhez kapcsolódó kilátók közül, amelyek többnyire csupán egy felülről terasszal lezárt, esetként a karbantartáshoz és vendéglátáshoz szükséges földszinti helyiségekkel bővített lépcsőtoronyból állnak (a 60-as évek kilátóépítészetének különleges színfoltját, az Avasi kilátót az Örökség 2007 júniusi számában mutatta be).

A kilátó tetejéről szép panoráma nyílik Sopronra, a Fertő-tóra és a Soproni-hegység hegyeire. Körülötte pihenőpadok, WC, játszótér és kissé távolabb étterem található. Több helyütt két nyelvű magyarító táblákon olvashatjuk a régészeti lelőhely történetét, megismerhetjük az innen előkerült legfontosabb leleteket és a környék természetvédelmi értékeit.

A hegyről több jelzett út is tart a város felé. Az észak felé induló zöld háromszög jelzés az Alsó-Löverekhez és a városi uszodához vezet, míg a kelet felé tartó sárga háromszög és zöld háromszög jelzéseket követve a Lővér szállóhoz érkezünk. Aki nem akar sokat gyalogni, a Károly-magaslatot, a korai vaskori település déli sáncszakaszát és a hegyen épült kilátót a Sopronból induló

A Károly-kilátó

aszfaltozott úton autóval is megközelítheti.

A Sopron-Várhely és Károly-magaslat védett régészeti lelőhelyeinek revíziója Alexandrine Eibner-Persy, Nováki Gyula és Patek Erzsébet kutatásai alapján készült, a Károly-kilátó leírásánál Lővei Pál volt segítségemre (ld. még Lővei Pál összefoglalóját a Műemlékvédelem Tárguló körei-című kiadvány /Budapest, 2000./ 31. oldalán). ■

Tengelici tanácskozás – Régészet felügyeleti értekezlet volt Tengelicen

A KÖH Dél-dunántúli Irodája rendhagyó módon az idei év első felügyeleti értekezletét április 8-9-én (kedd-szerda) Tengelicen rendezte meg. Weiler Árpád (KÖH Dél-dunántúli Iroda, irodavezető) köszöntője után, az értekezlet programjának első felét a korábbi évek gyakorlatához hasonlóan idén is a meghívott vendégek előadásai alkották. Így rövid összefoglalót hallhattunk Oszás Anett régésztől, aki az Alsónyék (Tolna megye) melletti – az M6 autópálya kapcsán elvégzett megelőző régészeti feltárás – nagy kiterjedésű őskori (lengyeli-kultúra) lelőhelyről beszélt. Honti Szilvia, a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóság, régészeti osztályvezetője az M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán általuk végzett teljes megelőző régészeti feltárások tapasztalatairól, eredményeiről tartott beszámolót, melyet Bertók Gábor régész rövid összefoglalója követett egy, a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága által még 2004-ben elnyert európai uniós pályázatról ("Európai tájak múltja, jelene, jövője").

Az összejövetel második részében került sor az immár hagyományos régiós beszámolókra, illetve a 2007-es év régész felügyelője (Jenei Anita régészeti felügyelő, KÖH Észak-magyarországi Iroda) és 2007-es év munkatársa (Fekete Csanád régészeti nyilvántartási referens, KÖH Dokumentációs Igazgatóság) választásra. Ezek után a korábban bekevertetett jogszabályi, illetve a Hivatal szerkezetében bekevertetett változásokról és azok tapasztalatairól folyt eszmecsere, amelyhez vacsora után dr. Mezős Tamás elnök úr is csatlakozott.

Az értekezlet második napján a Dél-dunántúli Régió Északi részének kiemelt műemléki és régészeti helyszíneit tekintettük végig (Paks-Dunakömlőd "Lussonium" római katonai tábor, Paks Városi Múzeum, Bölske római kőtár és pincesor, Dunaföldvár középkori vár) ahol többek között prof. dr. Visy Zsolt, dr. Gere László, dr. Gaál Attila illetve Váradiné Péterfy Zsuzsanna tartott nekünk rövid előadásokat az egyes helyszínek jelentőségéről, múltjáról. Segítségüket, közreműködésüket külön köszönjük.

Hajdú Ádám

Istvánfi Gyula köszöntése

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen barátai, tanítványai, kollégái és tisztelői jubileumi tudományos ülésszakon köszöntötték *dr. Istvánfi Gyula* egyetemi tanárt hetvenedik születésnapja alkalmából. *Dr. Becker Gábor* dékánnak és *dr. Mezős Tamás* egyetemi tanárnak, a KÖH elnökének ünnepi köszöntője után az elhangzott előadások részben a hazai, illetve a határon túli népi építészettel; részben egyéb, konkrét kutatásokon alapuló, műemlékeket elemző kérdésekkel foglalkoztak. A sokszínű, tartalmukban és gondolatilag egyaránt gazdag előadások az alkalomhoz méltóan tükrözték a Tanár Úr munkásságának kisugárzó hatását, a munkatársak-kollégák alkotta szellemi műhely színvonalát.

Műemléki Világnap – Szekszárdon is

Örökségünk címmel a Műemléki Világnaphoz kapcsolódó tudományos konferenciát szervezett – a Honismereti és az Ismeretterjesztő Egyesülettel közösen – a szekszárdi Wosinsky Mór Megyei Múzeum. *Kaczián János*, az Egyed Antal Honismereti Egyesület elnöke imponáló alapossággal vette számba a megye műemlékeit, felsorolva a legfontosabb tennivalókat is. *Elblinger Ferenc* helytörténész az uradalmak építészetét, *K. Németh András* régész pedig a megye középkori templomait mutatta be. A megye egyik legjelentősebb műemléke a Béla téri egykori Megyeháza. Építészeti értékeiről s az elkerülhetetlen felújítással együtt járó funkciók változtatásáról *Lajtai Zoltán* építész beszélt.

A Bauhaus talán legszebb vidéki állomását Szekszárdon építették 1937-ben. A várótermet Szabó Dezső festőművész készülő seccójának témájához mérten alakították ki. Az 1980-as években elpusztult festmény helyreállítása érdekében civil kezdeményezés indult. Pályázatot írtak ki és gyűjtöttek – többek között *dr. Gaál Attila* múzeumigazgató, *Feledy Péter* művészettörténész *Rühl Gizella* és *Pócs Margit* álltak az ügy mellé. A Szekszárd jelképének tartott festmény sorsáról *Rühl Gizella* tartott beszámolót.

A tanácskozás végén bemutatkozott és ismertette a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal lapjait a Műemlékvédelem szerkesztője, *Merhán Orsolya*, az Örökség-et a KÖH szakmapolitikai magazinját pedig *Nagy Zoltán* főszerkesztő.

- y -

////// Lapzárta után érkezett

EURÓPA NOSTRA DÍJAT KAPOTT A DOBA-SOMLÓVÁRI KASTÉLYPARK KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI TANULMÁNYA

Az Európai Unió és a több mint kétszáz európai műemléki civil szervezetek tömörítő Europa Nostra közös díját, a műemlékvédelem "Oscar Díjának" számító Európai Örökség Díj érmét az idén hazánkból *Alföldy Gábor* tájépítész-kerttörténész nyerte el a "Doba-Somlóvár, Erdődy-kastélypark: tudományos dokumentáció, valamint helyreállítási és gondozási javaslat" című négykötetes, csaknem négyszázoldalas munkájáért. A legjelentősebb nemzetközi szakmai elismerést jelentő díjat most először kapta meg magyar tájépítész és történeti kert-téma. Alföldy 2001 óta a Műemlékek Nemzeti Gondnokságának főkertészeként másfél tucatnyi hazai kastélypark megújításán munkálkodik Fertőtől Dégen át Füzérradványig.

A díjazott mű tárgya: az egyemeletes, klasszicista stílusú dobai kastély mintegy százhektáros parkja hazánk legjelentősebb műemlékei közé tartozik.

A hágai zsűri *Alföldy* művének legfőbb érdeméért azt emelte ki, hogy a veszélyeztetett állapotú dobai park alapos történeti kutatásán és elemzésén túl hazánkban elsőként, példaadóan valósítja meg a Nyugat-Európában már elterjedt integrált műemléki érték kibontakoztatási módszert. A legjelentősebb nemzetközi szakmai elismerést jelentő díjat júniusban, Angliában, a Durham-i katedrálisában adják át.

(MNG)

(A kastélypark bemutatására következő számunkban visszatérünk – a szerk.)

E számunk szerzői:

Balassa M. Iván néprajzkutató
Balázsik Tamás művészettörténész
 KÖH, MvTI
Belényesy Károly régész
 K.Ö.Sz.
Éri István régész

Gyalócai Zoltán művészettörténész
 International Cultural Centre, Kraków
Hajdú Ádám régész, ter. felügy.
 KÖH, Dél-dunántúli Iroda
Káldi Gyula építészmérnök
 KÖH, TKI
Nagy Levente régész,
 KÖH, Dokumentációs Igazgatóság

Nagy Zoltán újságíró
 KÖH, ÖRÖKSÉG
Sonkoly Gábor történész – ELTE, BTK
Várallyay Réka művészettörténész
 KÖH, TKI
Virág Zsolt dr., művészettörténész, jogász
 Magyar Kastélyprogram Kht.

ÖRÖKSÉG - A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal tájékoztatója - ISSN 1786-7894

Felelős kiadó: dr. Mezős Tamás elnök; Szerkesztőbizottság: Balázsik Tamás, Bálint Marianna, Bugár-Mészáros Károly, Deák Ildikó, dr. Deme Péter (elnök), dr. Durczy Zsuzsanna, Farbakyné Deklava Lilla, Hack Róbert, Nagy Gábor, Nagy Levente, Özvegy Györgyi, Róna Katalin, Turok Margit;
 Főszerkesztő: Nagy Zoltán

A szerkesztőség címe: 1014, Budapest, Szentháromság tér 6; Telefon: 224-5281, fax: 224-5282, e-mail: orokseg@koh.hu
 Laptervező: Lelkes Design Bt., e-mail: dlelkes@t-online.hu; Nyomdai kivitelezés: Mester Nyomda Kft. Telefon: 455-5050

LEIPZIGER MESSE

More Market!

denkmal

Európai műemlékvédelmi, restaurálási és régi épületek helyreállítási szakkiállítása

SZAKEMBEREKEL TALÁLKOZNI.

KAPCSOLATOKRA SZERT TENNI.

PIACI LEHETŐSÉGEKHEZ JUTNI.

**Lipcse,
2008. november 20-22.**

Akár kiállítóként, akár látogatóként szeretne ott lenni Lipcsében, kérjük, forduljon a Lipcsei Vásárok magyarországi képviselőjéhez. Kulcsrakész standépitési, ill. utazási ajánlattal állunk szíves rendelkezésükre.

Magyarország – díszvendég:

MAGYARORSZÁG
Itthon otthon van

Interpress Kiállítások Kft.
1065 Budapest, Bajcsy-Zsilinszky u. 21,
Seifert Ibolya
Tel: 302-7525 · Fax: 302-7530
E-mail: seifert@interpress.hu

www.denkmal-leipzig.de

Bánffyihunyad, az 1705-ös mennyezet részlete

Fotó: Balassa M. Iván

Gyalakuta – kazettás mennyezetrészlet, 1623.

Fotó: Balassa M. Iván